

HAKİKAT KOMİSYONLARI VE TOPLUMSAL CİNSİYET: İLKELER, POLİTİKALAR VE USUL VE YÖNTEMLER¹

I. GENEL BAKIŞ

A. Giriş

Elinizdeki el kitabı, toplumsal cinsiyet ve geçiş döneminde adalet üzerine tematik ve kullanıma yönelik bir dizi el kitabının ilki. Dizinin amacı, geçiş dönemi adaleti mekanizmaları ile çalışanlara destek olmak ve katkıda buldukları sürece dair daha geniş bir çerçeveden bilgi edinmelerini sağlamak. Bu el kitapları, adalet ve tanınma arayışındaki sağ kalan kadınlar ile geçiş döneminde adalet süreçleri nasıl daha iyi ilişkilenebilir sorusuna yoğunlaşarak, insan hakları ihlallerinde toplumsal cinsiyete dayalı dinamikleri tanıyan ve bu ihlalleri nasıl ele aldığımızın farkındalığına sahip kurumlar ve işlemler yaratılmasına yardımcı olmak amacıyla hazırlandı. Bu rapor ise temelde hakikat komisyonlarına yoğunlaşmaktadır. Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezi (International Center for Transitional Justice - ICTJ) Toplumsal Cinsiyet Programı da ayrıca hukuki güvenilirlik süreçleri ve tazminat programları gibi diğer geçiş dönemi adaleti mekanizmaları üzerine paralel raporlar yayınlacaktır.

Hakikat komisyonu işlemleri, geçmişteki adaletsizlikleri ele alma konusunda gittikçe daha çok popülerlik kazanan uluslararası mekanizmalardandır. İnsan hakları ihlallerini belgeleyebilmekte; hak ihlallerinin sorumlusu olan birey ve kurumları belirleyebilmekte; aynı zamanda da sağ kalanların deneyimlerini kamusal alanda tanıyarak, onlara bu deneyimlerini tanıklık olarak aktarabilecekleri bir alan sağlamaktadır. Üstelik hakikat komisyonlarının çerçevesi bireysel vakalarla sınırlı değildir; genellikle hak ihlallerinin gerçekleşmesine olanak sağlayan şartları da araştırarak, toplumsal cinsiyete dayalı olan ya da olmayan insan hakları ihlallerinin kalıplarını belirlemektedirler. Hakikat komisyonları, araştırmaları ve oturumlarına dayanarak genellikle adli takibat, reform ya da tazminat yolunda tavsiye verme yetkisine sahiptirler. Hakikat komisyonları geçmiş adaletsizlikler ve bunların gelecekteki telafisine dair bir diyalog başlamasına yönelik güçlü bir platform olabilmekte, komisyonların bulguları tarih ders kitapları ve toplumsal hafıza için dayanak oluşturabilmektedir. Hakikat komisyonu kuran her topluluk, kurumu kendi ihtiyaç ve hedeflerine göre yenileyebilmekte ya da adapte edebilmektedir.

1 Vasuki Nesiah bu raporun ilk yazarı ve baş araştırmacısı olmakla birlikte, aslında burada kolektif bir çalışmadan söz etmek daha yerinde olur. Mark Massoud, Elizabeth Zebber, Jennifer McHugh, Bonite Meyersfield ve Columbia Hukuk Bölümü'ndeki Hak Ağı araştırma grubunun değerli araştırma destekleri olmasaydı çalışmanın kapsamı bu kadar geniş olamazdı. Mark Massoud verilerin düzenlenmesinde ve mülakatların yapılmasında da önemli bir rol oynadı. Ayumi Kusafuka, Lelli Muddell, Francesca Varda ve Johanna Herman'a Timor-Leste, Güney Afrika, Sierra Leone, Peru ve Haiti'deki Toplumsal Cinsiyet ve Hakikat komisyonlarını inceleyen detaylı vaka çalışmaları için teşekkür ederim. Bu çalışma UGAM tarafından yakında yayınlanacak. Dünyanın pek çok yerinden uzmanlar zaman ve görüşlerini paylaştılar. Bunlar arasında Maruja Barrig, Erika Bocanegra, Karen Campbell-Nelson, Narda Enriquez, Beth Goldblatt, Sofia Macher, Julissa Mantilla, Sheila Meintjes, Gloria Ofori-Boadu, Genevieve Painter, Ana Maria Rebaza, Fiona Ross, Pancho Soberon, Yasmin Sooka, Roxana Vasquez, Rocio Villanueva, Nwannekolam Vwede-Obahor, Galuh Wandita sayılabilir. Bu çalışmada UGAM'daki meslektaşarımla olan tartışmalardan da çok faydalandım. Özellikle Lisa Magarrell ve Kelli Muddell'e detaylı yorumları ve pek çok açıdan destek verdikleri için özellikle teşekkür ederim. Eduardo Gonzalez Peru sürecinde toplumsal cinsiyet meselelerinin nasıl ele alındığına dair ve Peru'daki CVR ve feminist topluluklarla iletişim sağlama konusunda önemli bir destek verdi. Sarah Rutledge ve Blaz Gutierrez editöryel ve teknik destek sağladılar.

“1990'lardan önce, savaşlarda meydana gelen cinsel şiddet, birkaç istisna dışında neredeyse görünmezdi. Görünmez değilse bile önemsizleştirilirdi; önemsizleştirilmediğinde de, ya özel bir mesele ya da savaşın kaçınılmaz bir yan ürünü, savaşan erkeklerin vazgeçilmez mükâfatı olarak ele alınırdı.” McGill Hukuk Dergisi, Kasım 2000

Hakikat komisyonları, savaştan çıkan ülkelerden, barış şartlarında fakat uzun süreli adaletsizlik ve baskı mirası olan ülkelere kadar geniş bir bağlamda iş görebilmektedir. Ancak, tüm bu farklı durumlarda, toplumsal cinsiyet rolleri, hiyerarşiler ve adaletsizlikler insan hakları ihlallerini karmaşık ve çok çeşitli biçimlerde mümkün kılabilen ya da ağırlaştırabilmektedir. ICTJ özellikle insan hakları ihlallerini birey ya da grupların toplumsal cinsiyet üzerinden nasıl deneyimledikleri ve bu mirası ele alırken güvenilirliğin nasıl sağlanacağı hususları ile ilgilenmektedir. İhlal biçimleri, adalet ve insan haklarının gelecekte nasıl kurulacağını etkiler; dolayısıyla geçmişteki adaletsizlikleri ele almak şu andaki ve gelecekteki adalet mücadelelerinin alanını oluşturmakta çok önemli bir nokta teşkil etmektedir.

Ancak toplumsal cinsiyet, komisyon sürecinde genellikle ihmal edilmektedir. Hakikat komisyonlarının pek azı tamamen toplumsal cinsiyeti ve özellikle de insan hakları ihlallerinin kadınlar ve cinsel azınlıklar üzerindeki etkisini ele almıştır. Aslında kadın grupları, politik şiddetin önemli ve özellikle toplumsal cinsiyete dayalı etkilerini genellikle anlamadıklarını öne sürerek hakikat komisyonlarını çoğu zaman eleştirmektedirler. Tarihsel olarak da hakikat komisyonları süreçleri pek çok kadını ihmal etmiştir. Ancak kadın grupları hakikat komisyonlarının şu ana kadar ihmal edilmiş hak ihlallerinin altını çizmek, toplumsal cinsiyete dayalı hak ihlallerine olanak tanıyan şartları araştırmak, mağdurlar ve sağ kalanlara bir platform sağlamak, adaletsizlikleri telafi edecek tazminat tavsiyesinde bulunmak ve kadınların tarihine ve reform arayışına saygılı uzun dönemli bir miras bırakmak gibi çok önemli bir fırsat çerçevesi sağladığının da farkına varmışlardır. Bu rapor, hakikat komisyonlarının geçmiş ihlallerle günlük ilişkisinin kadınlar açısından ne gibi potansiyel olanaklar açtığının altını çizmeyi amaçlamakta ve komisyon çerçevesinde bu tarihin nasıl alternatif bir biçimde ele alınabileceğini incelemektedir. Ancak, en azından kadınların kimlikleri ve çıkarları tartışmalı ve kendi içinde çeşitli olduğu için, politik şiddetin toplumsal cinsiyete dayalı özünün farkında olmak, yalnızca denkleme bir de kadınları eklemekten ibaret olamaz. Dolayısıyla bu rapor, her yerde her kadına uygulanabilecek kadınlara uygun pratikleri derlemek üzere hazırlanmamıştır; daha ziyade, alternatif pratiklerin karmaşık ve türlü bir biçimde incelenmesini amaçlamaktadır.

B. Hedefler

Bu rapor, bir hakikat komisyonu kurmakla ve yürütmekle ilgilenen kişiler için hazırlanmıştır. Personel alımı, yetki tanzimi, görev tanımlarının yorumlanması, kurumsal yapıların kurulması, işleyiş usul ve yöntemlerinin belirlenmesi, kamuya açık duruşmaların planlanması ve sonuç raporlarının hazırlanmasını içerir.

Bu el kitabı, dünyanın her tarafında hakikat komisyonlarında benzer sorumluluklara sahip olan görevlilerin deneyimlerine; ve ayrıca hakikat komisyonlarının toplumsal cinsiyeti nasıl tanımladığı ve ele aldığını inceleyen mağdur grupları, feminist akademisyen ve aktivistler ile daha geniş insan hakları gruplarının üyelerinin eleştirilerine dayanmaktadır.

Bu el kitabı, onu kullanacakların toplumsal cinsiyet aktivizm geçmişine ya da feminist literatür bilgisine sahip olacaklarını varsaymamaktadır. Ancak şunun da altı çizilmelidir ki bu kitap, böyle bir geçmişe sahip kişilerin personel olarak hakikat komisyonlarında çalışmalarının ya da bu kişilerin ya da sivil toplum gruplarının fikirlerinin alınmasının alternatifi olamaz. Kitap, bir ön çalışma niteliğindedir ve umarız ki faydalı bir başlangıç noktası olacaktır. Ancak, yereldeki birey ve gruplar, hakikat komisyonlarının toplumsal cinsiyet konularını nasıl ele alması gerektiğine dair planlamaları derinleştirmek ve genişletmek için daha elverişli bir konumda olacaklardır. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyetin nasıl sürece dâhil edileceğine dair kurumsal bir şablon sağlamaktan ziyade bu el kitabı, ortaya çıkabilecek somut işleyiş sorunlarıyla uğraşmakta olanları desteklemeye yöneliktir. Geçmişteki komisyonlarda kullanılan ya da dikkate alınan çeşitli yaklaşımların potansiyel avantaj ve dezavantajlarının üzerinde durmayı amaçlamaktadır. Rapor, hakikat komisyonlarının işleyişinde yer alan kişilerin, buldukları bağlamda farklı işleyiş yönlerinden hangisinin geçerli olabileceğine dair bilinçli bir karar almalarını sağlamaya yöneliktir.

Belki de hakikat komisyonlarında toplumsal cinsiyet çalışmaları yapmak, belirli bir sayıda kadın komisyon üyesi ve çalışanı olmasına dikkat etmek, kapalı oturum imkânı sağlamak, eğitimlerde toplumsal cinsiyet duyarlılığı modülüne yer vermek ve toplumsal cinsiyet oturumu çağrısı yapmak gibi görevler tanımlayacak listeler sunan bir “pratik bilgiler” kitabı ile daha kolay gerçekleştirilebilirdi. Fakat meseleler karmaşık olduğu için, toplumsal cinsiyet temelli insan hakları ihlalleri, bağlama özel analiz ve stratejiler gerektirmektedir.

Toplumsal cinsiyet temelli insan hakları ihlalleri konusunda etkili bir biçimde çalışabilmek için farklı bölümlerden komisyon çalışanlarının sürece tamamen dâhil olmaları gerekmektedir. Bu da ancak marjinal grupların, ve elbette kadınların, ilgi ve kaygılarına Komisyon'un yetki alanında öncelik verme konusunda komisyon üyeleri kurumsal bir taahhütte buldukları takdirde mümkün olabilecektir. Ayrıca sivil toplum gruplarının uzmanlık, bağlılık ve yapıcı itiraz konusunda destekleyici işbirlikçiler olarak komisyonu gözlemlemeleri, sağ kalanlarla yakından çalışmaları ve komisyonun sağladığı olanakların en iyi şekilde değerlendirilebilmesi için strateji geliştirmeleri de gerekmektedir. Bu stratejinin geliştirilebilmesi hususunda çeşitli sağ kalan gruplarıyla, kadın örgütleriyle ve feminist akademisyen ve aktivistlerle istişare ve diyalogun sağlanması, hem komisyonunda hem de insan hakları ihlallerinin daha geniş tarihinde, sürecin dışlama ve marjinalleşmeye karşı uyanık olmasını temin edecektir.

C. Toplumsal cinsiyeti teşkilatlanma yapısına dâhil etmek

İlk komisyonlarda, örneğin Şili ve Arjantin'de, toplumsal cinsiyet, insan hakları ihlallerine bakmak amacıyla ya da komisyonun çalışmalarının düzenleyici bir ilkesi olarak nadiren açıkça anılmıştır. Daha yeni komisyonlar üç temel yaklaşım sergilemektedirler².

2 Şili Ulusal Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu 1990'da kuruldu. Komisyonun çalışmaları 11 Eylül 1973 'ten 11 Mart 1990'a kadar süren askeri rejim dönemindeki insan hakları ihlalleri ve kayıplara dairdir. Komisyon raporu Şubat 1991'de tamamlanmıştır. Kayıplara İlişkin Arjantin Ulusal Komisyonu 16 Aralık 1983'te kurulmuş ve 1976-1983 arası askeri rejim dönemindeki kayıplar konusunda çalışmıştır. Komisyon raporu 20 Eylül 1984'te çıkmış ve Nunca Mäs: Informe de la Comision Nacional sobre la Desaparicion de Personas başlığıyla basılarak satışa da sunulmuştur.

Toplumsal Cinsiyet Adaleti için Kadın Girişimi Yanıtlıyor: “Toplumsal Cinsiyet Nedir?”

“Toplumsal cinsiyet, kadınlar ve erkekler arasındaki toplumsal olarak inşa edilmiş farklılıkları ve bunların neticesinde ortaya çıkan eşitsiz iktidar ilişkilerine atıfta bulunur. Toplumsal cinsiyet kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkların zorunlu ya da biyolojik cinsiyet farklılıklarının kaçınılmaz bir sonucu olmadığına işaret eder. 20 yıldan fazla zamandır 'toplumsal cinsiyet' terimi, BM belgelerinde bu anlamıyla kullanılmaktadır.”

Bkz. <http://www.ytech.nl/iccwomen/wigjdraft1/Archives/oldWC>

İlk olarak, bazı hakikat komisyonları toplumsal cinsiyet farkındalığını yaygınlaştırma (*gender mainstreaming*) - yani toplumsal cinsiyetin işe alımdan personelin daha sonraki eğitimlerine kadar her aşamada bulunan bir tema olması - fikrini benimsemişlerdir. Gana Ulusal Uzlaşma Komisyonu (The Ghana National Reconciliation Commission - NRC)³ toplumsal cinsiyetin Komisyon'un çalışmalarına işe alma pratikleri aracılığıyla sorunsuz bir biçimde dâhil edildiğini belirtmiştir. Toplumsal cinsiyet farkındalığını yaygınlaştırmayı savunanlar, bu yaklaşımın, komisyonun günlük işlerinde, duruşmalarında ve sonuç raporunun yazılması sürecinde uygun bir düzenleme ilkesi olduğunu iddia etmektedirler. Eleştirenler ise, bir odak noktası ve ilgili konuları ele alacak belirli bir personel olmadığı sürece, toplumsal cinsiyetin görünmez olacağını öne sürmektedirler. Aslında gözlemciler Gana'daki sürecin tam da böyle şekillendiğini söylemektedirler; izleyen iki yıl içinde, seçme ve eğitim aşamalarındaki bazı çabalar bir yana, toplumsal cinsiyet NRC'nin çalışmalarının yürütülmesinde analitik ve örgütlenmeye dair bir araç değildir. Bazı Ganalı kadın örgütleri Komisyon'un çalışmalarında toplumsal cinsiyetin baskın bir öge olmadığını ve NRC'nin kadın gruplarıyla ilişki kurma ve kadın tanıkların ortaya çıkmasının desteklenmesi, cinsel şiddetin bildirilmesi için korunaklı alanlar yaratılması konusunda daha geniş farkındalık yaratılması, ifade alanlar ile diğer çalışanların eğitimlerinin sürekliliğinin sağlanması gibi usul ve yöntemler üzerine toplumsal cinsiyet politikası stratejileri geliştirme konusunda çok az çaba gösterdiğini belirtmektedirler⁴.

Bu nedenle, pek çok iyi niyetli komisyonda bile toplumsal cinsiyet, çalışmaların yürütülmesinde büyük oranda görünmez olabilmektedir; en iyi koşulda bile, sistematik ve sürdürülebilir bir odaklanmadan ziyade - ilk randevularda toplumsal cinsiyete dikkat edilmesi, bir eğitim çalışması yapılması, son raporda toplumsal cinsiyete ya da daha çok cinsel istismara bir değinme olması gibi - geçici yaklaşımlarla yetinilmektedir.

İkinci olarak komisyonlar, bu problemin çözümüne yönelik olarak sadece toplumsal cinsiyete yoğunlaşan özel bölümler kurulmasına karar vermişlerdir. Peru komisyonu bu yaklaşımı benimseyen komisyonlardan biridir⁵. Peru'da sonuç raporu toplumsal cinsiyete odaklı iki bölüm

3 NRC yönetici sekreteri Dr. Ken Attafua'nın Akra'da 2 Aralık 2003'te gerçekleşen “Toplumsal Cinsiyet, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonları ve İnsan Hakları” adlı yuvarlak masa toplantısındaki ifadeleri. NRC'nin yasal kuruluşu 11 Ocak 2002'de gerçekleşmiştir. Amacı, 6 Mart 1957 – 6 Ocak 1993 arasında ulusal istikrarsızlık ve anayasaya aykırı hükümetler döneminde gerçekleştiği öne sürülen insan hakları ihlallerini araştırmaktır.

4 Gloria Ofori-Boadu'nun Akra'da 2 Aralık 2003'te gerçekleşen “Toplumsal Cinsiyet, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonları ve İnsan Hakları” adlı yuvarlak masa toplantısındaki ifadeleri.

5 Peru Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (The Peruvian Truth and Reconciliation Commission – CVR), 13 Temmuz 2001'de, 1980-1990 arasında Shining Path, the Movimiento Revolucionario Tupac Amaru (MRTA) ve ordu tarafından

içermektedir ve bu bölümlerden biri toplumsal cinsiyet biriminin ürünüdür⁶. Komisyon'un çalışmaları esnasında toplumsal cinsiyetle ilişkili çalışmaları yürütme sorumluluğunun çoğunu toplumsal cinsiyet birimi almıştır. Bu sorumluluklar arasında daha sonra komisyonun sonuç raporunun toplumsal cinsiyet odaklı bölümlerini de besleyecek olan eğitim yapma, komisyon memurlarına yönelik kapasite geliştirme programları yürütme ve toplumsal cinsiyet temelli insan hakları ihlal biçimleri üzerine araştırma yapma gibi faaliyetler yer almaktadır. Toplumsal cinsiyet üzerine kamuya açık oturumlar diğer kadın hakları gruplarına danışılarak ve toplumsal cinsiyet biriminden bazı katkılar alınarak toplanmıştır. Ancak, bu oturumlar dışında, toplumsal cinsiyet birimi, komisyonun günlük temelde toplumsal cinsiyet meselelerine dikkat eden tek koludur⁷. Her ne kadar pek çok komisyon üyesi ve çalışan toplumsal cinsiyet adaletine bağlı ve feminist harekette bulunmuş kimseler olsalar da, cinsiyet bilincine sahip bakış açısının diğer birimlerin gündelik işleyişlerine nüfuz etmemesine dair bir fikir birliği varmış gibi görünmektedir. Toplumsal cinsiyet birimi kurulmasının ardındaki amaç, bu birimin komisyon için bir tür izleme görevi görmesi ve toplumsal cinsiyetin komisyonda görünmez olmamasını sağlamasıdır. Fakat bu birim istemeden de olsa toplumsal cinsiyetin diğer birimlerde görünmez olmasına yol açmıştır.

Toplumsal cinsiyet biriminin faydalarından biri bazı konuların, özellikle de cinsel şiddetin, sonuç raporunda derinlemesine bir biçimde ele alınmasıdır. Ancak kısa bir süre sonra raporun genelinin toplumsal cinsiyet konusunda sessiz kaldığı ortaya çıkmıştır. Komisyon'un çalışma dönemi sona ererken, eldeki verilere cinsiyet farkındalığına sahip bir gözle *post facto* bakma ve uygun noktalarda toplumsal cinsiyet analizi yapma süreci yaşanmıştır. O aşamada yapılabilecekler açısından bakıldığında, bunun başarılı bir süreç olduğundan söz edilebilir. Fakat eldeki verilere cinsiyet farkındalığına sahip bir gözle bakmak aynı zamanda ifade alınması, kovuşturma ve araştırma gibi alanlarda önemli boşluk ve ihmaller olduğunu gözler önüne sermiştir. CVR'nin raporunda, kendisinden önceki komisyonlara kıyasla toplumsal cinsiyete daha fazla dikkat edilmiş olsa da, pek çok Perulu feminist hakikat komisyonu sürecini, bu meseleleri daha sistemli ve derinlemesine bir biçimde ele almak konusunda kaçırılmış bir fırsat olarak değerlendirmektedir. Feministler, toplumsal cinsiyet biriminin özellikle toplumsal cinsiyet temelli insan hakları ihlal biçimlerinin aydınlatılması, Perulu kadınların ülkenin insan hakları tarihinde ne gibi biçimlerde ele alındığının anlaşılması, kadınlara yönelik ihlalleri mümkün kılan koşullarla ilgili olarak ülke bazında bir tartışmanın başlatılması ve bu çalışmaların insan hakları ihlallerinin önlenmesi ve tazmini konusunda kadınların adalete erişimini güçlendirmek amacıyla kurumsal reform ve daha geniş politik desteğin harekete geçirilmesi gibi konularda etkili olabileceğini ummuşlardır.

Her ne kadar bağlam özelinde toplumsal cinsiyet farkındalığını yaygınlaştırma (*gender mainstreaming*) ya da cinsiyeti bir alana sınırlama (*gender cabinetng*) gibi iki ayrı yön ortaya çıksa da, üçüncü bir yaklaşımı denemekte de fayda vardır. Bu üçüncü yaklaşımda toplumsal cinsiyet, hem tüm alanları enine kesecek bir tema hem de belirli bir odak noktası olarak ele alınmaktadır. Komisyonun günlük işleyişi açısından yürütülmesi güç bir yaklaşımdır ve komisyon üyeleri ve çalışanların geniş desteğini gerektirmektedir. Yanı sıra, komisyonun yetki alanındaki pek çok

işlenen insan hakları ihlallerini araştırmak üzere hayata geçirilmiştir.

6 Bkz. Sonuç Raporu, cilt III, bölüm 2.2, Kadın Örgütleri; Cilt VI, bölüm 1.5, Cinsel Şiddet; ve Cilt VIII, bölüm 2.1, Cinsiyet Eşitsizliği.

7 Komisyon çalışanları cinsel tacizle ya da cinsiyet temelli ayrımcılıkla karşılaştıklarında bile daha çok toplumsal cinsiyet birimine başvurmaktaydılar. Bu nedenle, bu birimin kurulması, işyerinde cinsiyetçiliğin kurumsal olarak tolere edilmeyeceğine dair bir değerler sisteminin komisyon ofisinde altının çizilmesine yardımcı olmuş olabilir.

yürütme alanında bu felsefenin hayata geçirilebilmesi için toplumsal cinsiyet odaklı uzmanlığa da ihtiyaç vardır. Feminist topluluklarla yakın ilişki içinde bulunulması aynı zamanda önemli bir dış baskı aracılığıyla kurumsal taahhüdün sürdürülmesine ve kadın hakları alanında uzun bir dönem zarfında kazanılmış uzmanlıkla beslenilmesine de olanak tanıyabilir. Bazı gözlemciler, eğer Perulu feminist çevrelerle ilişki kurmuş olsaydı,⁸ Komisyon'un toplumsal cinsiyet çalışmalarının daha derin ve geniş çevrelere erişmiş olacağını belirtmektedirler.

CVR pek çok konuda “alana sınırlama” yaklaşımına kaydıysa da, en başta belirlediği yaklaşım olan ikili yol izleme felsefesi, komisyonun faaliyetinin son dönemlerindeki sonuç raporuna yansımıştır. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet belirli bir odak noktası olmanın yanı sıra, tüm alanlara yayılan, tüm alanları kesen bir tema da olmuştur. Politik tarih, kurumsal duruşmalar, bireysel insan hakları ihlalleri, hak ihlal biçimleri ve tazminat ve reform tavsiyeleri gibi pek çok tartışmada toplumsal cinsiyet konu başlığı olarak ele alınmıştır. Üstelik tüm bunlara ek olarak yalnızca toplumsal cinsiyet ve cinsel şiddete yoğunlaşan iki bölüm de vardır. Dolayısıyla sonuç raporu, toplumsal cinsiyet yapıları ve ideolojilerinin Peru'nun insan hakları tarihini nasıl şekillendirdiğine ilişkin önemli bir bakış sunar. Benzer bir “bileşim yaklaşımı” – belki de daha ilginç şekillerde – Doğu Timor'da benimsenmiştir⁹. Burada vurgu yalnızca cinsel şiddete yapılmamış, kadınların insan hakları ihlalleri deneyimlerine dair çok yönlü bir anlayış geliştirilmesi üzerinde durulmuştur. Bir aşamaya kadar Timor CAVR, araştırmaya dayalı toplumsal cinsiyet biriminin Komisyon'a yayılmasını ve ifade alımından kamuya açık oturumlara kadar pek çok alanı beslemesini sağlayabilmiştir. Bu katkı, işine bağlı ve yaratıcı bir toplumsal cinsiyet grubunun varlığı, Komisyon dışındaki güçlü kadın gruplarıyla yakın işbirliği kurulması ve işe alım ve diğer önemli alanlarda BM'den destek alınmasıyla mümkün olabilmektedir.

Yalnızca toplumsal cinsiyet farkındalığını yaygınlaştırma stratejilerine sırtını dayamak, kimse bu meselelere dokunma sorumluluğunu almak istemediğinde, toplumsal cinsiyetin süreç içinde gözden kaybolması anlamına gelmektedir. Gana NRC'de olduğu gibi, iyi niyetli komisyonlarda bile toplumsal cinsiyet meselelerini ihmal edebilmektedir. Öte yandan, toplumsal cinsiyet konusunu belirli bir odaklanma alanı olarak ele alan yaklaşımlar ise toplumsal cinsiyetin marjinal bir konu haline dönüşmesine yol açabilmekte; tüm enerjiyi toplumsal cinsiyet oturumları ve raporun toplumsal cinsiyet bölümlerine aktararak komisyonun geri kalan kısımlarının buradan yalıtılmasına, böylece de bütünsel ve cinsiyete duyarlı bir yaklaşım benimsenmesine yönelik bir sorumluluk alınmamasına neden olabilmektedir. Birleştirme yaklaşımı ise öncekilerin aksine tam da bunu desteklemektedir. Ancak, bunun yapılması zaman ve maddi imkân gerektirir ve kısıtlı kaynaklara sahip komisyonlar için böyle bir lüks olmayabilmektedir. Aslında, feminist ya da cinsiyet hakları gruplarının aktif halde bulunmadığı topluluklarda, bu yaklaşım bir şık olarak değerlendirilemez bile. Ayrıca, *a priori* olarak tüm komisyonlarda toplumsal cinsiyetin bu şekilde ele alınması gerektiğini varsayamayız. Greensboro Hakikat ve Uzlaşma Komisyonları'nı (Greensboro Truth and

8 Bu bağların kurulması ve sürdürülmesinin zor olmasının nedenlerinden biri, tarihi olarak insan hakları hareketi ve kadın hareketinin farklı yolları izlemiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Toplumsal cinsiyet birimi yöneticisi Julissa Mantilla'nın belirttiği üzere “insan hakları grupları ile feminist gruplar arasında her zaman çok net bir ayrım olmuştur. Silahlı çatışma sürecinde insan hakları STK'larının ve feminist örgütlerin raporlarını ve ajandalarını incelediğimizde bu açıkça görülebilir.” Peru'daki pek çok kimse de benzer açıklamalar yapmaktadır.

9 Kabul, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (CAVR) 13 Temmuz 2001'de Doğu Timor'daki BM Geçiş Dönemi Hükümeti tarafından, Nisan 1974 – Ekim 1999 arasında işlenen insan hakları ihlallerini araştırmak ve mağdurların ihtiyaçlarına cevap vermek üzere kurulmuştur.

Reconciliation Commission - TRC)tartışırken belirttiğimiz üzere,¹⁰ her farklı bağlamda komisyonun tematik konulardaki çalışmalarının odak noktası ve yapısı, parçası olduğu topluluktaki aksaklık çizgileri ve politik mücadelelerin çok yönlü bir analizi yapılarak tanımlanmalıdır. Kesişme noktalarına bakan böyle bir analiz her zaman kaynak tahsisi konusunda bazı güç kararların alınmasını gerektirmektedir. Zira tahsis yapılırken yalnızca toplumsal cinsiyet değil, siyasi duruş ve/veya bağ, etnik grup, bölgesel konum, cinsellik, din ya da sosyoekonomik sınıf gibi diğer konular da göz önünde bulundurulmalıdır.¹¹

II. HAKİKAT KOMİSYONU ÇALIŞMALARINDA TOPLUMSAL CİNSİYETİN ELE ALINMASI

Bu bölüm, hakikat komisyonu çalışmalarında toplumsal cinsiyeti ele almak isteyenlere destek olmak üzere daha uygulamaya yönelik bir tartışmaya yer vermektedir. Bu bağlamda aşağıdaki konulara yer verilecektir:

- Yetki tanımı ve insan hakları ihlallerinin yorumlanması
- Komisyon üyeleri ve çalışanların atanması ve işe alımı
- Eğitim
- Kadın grupları ve medya gibi devlet dışındaki aktörlerle ilişki ve istişareler
- İfade alınması
- Suçların tanımlanması ve suçu mümkün kılan şartların incelenmesi
- Araştırma
- Oturumlar – kamuya açık, kapalı, bireysel ve tematik
- Sonuç raporu yazımı
- Tazminat ve reform yönünde tavsiyeler

Bu başlıklar, hakikat komisyonunun çalışmalarının toplumsal cinsiyet ile ilgili konulara dikkat etmeyi gerektiren pek çok ögesini tamamen kapsamamaktadır. Daha çok, geçmişteki hakikat komisyonlardan aldığımız derslerden yola çıkarak geliştirdiğimiz bazı kilit noktaları içermektedir. Diğer taraftan, bu başlıklar çerçevesinde anlaşılması gereken daha pek çok konu vardır ve şüphesiz ki başka bağlamlarda yine bunlar kadar kilit önem taşıyan başka konular da gündeme gelecektir.

A. Yetki tanımı ve insan hakları ihlallerinin yorumlanması

1. Hakikatin cinsiyeti var mıdır?

Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun¹² ilk başlarında, Hukuk Kaynakları Merkezi

10 Greensboro Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu 3 Kasım 1979 olaylarını incelemek üzere kurulmuştur. Bu tarihte Ku Klux Klan üyeleri ve Amerikan Nazi Partisi, farklı ırklardan siyasi aktivistlerin bulunduğu bir toplantıya ateş açmış, beş kişinin ölümüne, 10 kişinin de yaralanmasına yol açmıştır. Komisyon 12 Haziran 2004'te yemin ederek göreve başlamıştır.

11 Ek 1'de bu raporda benimsenen yaklaşımla ilgili metodolojik meselelerden bahsedilmektedir. Bu bölüm bazı temel meseleleri, örneğin raporda "toplumsal cinsiyet analizinin" nasıl tanımlandığını içermektedir.

12 Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu 1995'te, 1960-1994 arası ırk ayrımı (*apartheid*) döneminde gerçekleşen hak ihlallerini incelemek üzere kurulmuştur. Komisyon'un Sonuç Raporu Ekim 1998'de eski başkan

“Hakikatin Cinsiyeti Var Mıdır?” isimli bir atölye çalışması düzenlemiştir. Bir komisyonun yetki şartlarını belirlerken, yani amaçlanan “hakikati” tanımlarken, politik alanda ortaya konanlar hayli yüksektir. Ne yazık ki, kararların hazırlanması genellikle kadınların ve diğer marjinal grupların yeterince temsil edilmediği, dolayısıyla da kendilerinin hak ve çıkarlarının ihmal edildiği oturularda gerçekleştirilmektedir. Pek çok durumda, kadın meseleleri yasama kurullarında, medyada ve genel anlamda kamusal alanda kenarda bırakılmaktadır. İnsan hakları toplulukları dahi bu açıdan tutarsız bir sicile sahiptir.

Genellikle kadınları etkileyen meselelere dikkat çekmek için özel girişimlerde bulunmuyoruz. Bunun neticesinde, erkekler ve erkeklerin deneyimleri kararların alınmasındaki ölçüt haline geliyor.” - Cheryl de la Rey, Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu kadın oturumları, Sonuç Raporu, Cilt IV, Bölüm 10

İdeal olarak, hakikat komisyonlarının yetkileri, marjinal gruplara özellikle dikkat edecek şekilde, net ve istişareye açık süreçlerle belirlenmelidir. Sağ kalan/mağdur grupları, aktivistler ve kadın meseleleri konusunda çalışan akademisyenlerden alınacak geniş katkı, insan haklarının nasıl tanımlandığı ve komisyonun hedef ve önceliklerinin nasıl belirlendiği konusunda kritik öneme sahip olabilmektedir. Pek çok örnekte bu gruplar, çatışma ve baskı dönemlerinin kadınlar üstündeki etkilerini gözlemlemiş olduklarından ötürü, öncelik ve yaklaşımların belirlenmesinde bu dönemlere ilişkin sağlayacakları anlayış büyük önem taşıyacaktır.

Pek çok komisyonda karşılaşılan daha geniş bir tartışma ise, hakikati insan haklarına ağır ihlal teşkil eden bir fiil şeklinde kanıtlanabilir, adli bir gerçeklik olarak gören hukuk temelli bir anlayış ile hakikati değişmez, çoklu, parçalı ya da tartışmalı olarak ele alan yapısal, kişiler arası ve diyalojik hakikat anlayışının karşıtlıkları üzerinedir. Bu, kadın gruplarının komisyon çalışmalarına yönelik hedeflerinin merkezinde olabilmektedir. Bir taraftan, toplumsal cinsiyete dayalı insan hakları ihlallerinin daha güvenilir bir biçimde doğrulanması yönünde bir baskı olabilmektedir; öte yandan ise hakikatin güvenilir tarifine dair hâkim iddiaların, hakikatin nasıl çoğu zaman parçalı, tartışmalı, bilimsel kanıt değil tarihi mücadele ürünü olduğunun altı çizilerek teşhir edilmesi ve eleştirisinin yapılmasında fayda olabilmektedir.

Çoğu durumda, yerleşik hakikatleri açığa çıkarma sürecine, kadınların deneyim ve önceliklerini daha iyi ele alacak, daha içerici bir tarih yazımı yapma çabaları eşlik etmektedir. Bazı yetki dönemleri, devlet güçleri ya da devlet gücünü ele geçirmeye çalışan militanlar tarafından verilen bedensel zararlara yoğunlaştıkları, dolayısıyla dar ve parçalı bir hakikat öne sürdükleri söylenerek eleştirilmiştir. Örneğin Güney Afrika'daki ırk ayrımı döneminde kadınlara aktif vatandaşlık hakları tanınmamış; yaşadıkları insan hakları ihlalleri genellikle özel alanda, işkence ve kayıplar gibi “olağandışı” bir çerçevede değil, yaşam ve çalışma alanlarını ayırmak üzere kullanılan zorla yer değiştirme ve grup-bölgesi kanunları gibi “sıradan” şiddet çerçevesinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, hakikat komisyonunun “olağandışı” alanlara yoğunlaşmasının kadınların ırk ayrımı deneyimlerini yanlış temsil ettiği ve gerçeği ıskaladığı söylenmektedir.

Bir komisyonun yetkileri dahilinde insan haklarının cinsiyet temelli tarihinin incelenmesi çağrısı

açıkça yapılmıyor olsa bile (belirtildiği gibi, pek çok yetki döneminde cinsiyet bakımından nötr bir dil kullanılır), bu soru bir dizi hakikat komisyonundaki yetki kullanımının merkezinde bulunan bir tartışmanın altını çizmektedir. Bir yandan bazıları, eğer hakikatin ne olduğu bağlamdan bağımsız olarak ortaya konabiliyorsa, “toplumsal cinsiyet farkındalığına yönelik müdahalenin” hakikati saptıracağı ve böylece hakikatten taviz verileceğini öne sürmektedirler. Öte yandan, eğer “hakikatin” bazı bakış açıları ve deneyimlerin tarihi kayıtlardaki hâkim anlayıştan dışlandığı belirli bağlamlara dayalı olduğu düşünülüyorsa, onu toplumsal cinsiyet dinamikleri ile birlikte düşünmek, önyargısal gerçekleri açığa çıkarmaya ve kamusal alanda kendine yer bulamayan başka gerçeklere yer açmaya yarayan bir çaba olarak ele alınabilir. Bu yaklaşım, komisyonu, hâkim hakikate muhalefet eden ve daha önceleri bastırılan hakikatlerin altını çizen bir girişim olarak görmektedir. Aslında, bu yorumda, görünürdeki cinsiyet nötrlüğü her zaman insan hakları ihlallerinde erkeklerin deneyimlerini önceleyen bir pozisyonudur.

“Tazminat ve çatışma önlemeye yönelik uluslararası araçlar ve mekanizmalar, silahlı çatışmaların hayatlarını olumsuz yönde etkilediği kadınlara karşı duyarlı ve onlara uygun bir biçimde şekillendirilmelidir. Tüm kurumlarda olduğu gibi, uluslararası hukuk ve standartlar yalnızca yürürlüğe konabildiği ve uygulanabildiği kadar faydalı olabilir.” - Jane Barry, “Cevap Olarak Ayaklanmak: Çatışmada Kadın Hakları Aktivizmi”, Kadın Hareketi Fonu, 2005

Erken dönem Latin Amerika komisyonlarının çoğu cinsiyet açısından nötr bir yaklaşım sergileyen ekole aitlerdir; Arjantin ve Şili'deki komisyonlar toplumsal cinsiyeti hakikat arayışının önemli bir boyutu olarak görmemişlerdir. Guatemala'daki komisyon sonuç raporunu hazırladığında ise, diğer ekole geçişin izlerini görmek mümkün olmaya başlamıştır¹³. Guatemala, Güney Afrika ve Peru gibi ülkelerdeki komisyonlar, yetkileri her ne kadar cinsiyet açısından nötr görünmekteyse de toplumsal cinsiyete özellikle dikkat etmişlerdir. Haiti¹⁴, Sierra Leone¹⁵ ve Doğu Timor gibi ülkelerde, toplumsal cinsiyet temelli ya da cinsel şiddet yetki sınırlarına açık bir biçimde dâhil edilmiş ve bu başlıklar önemli araştırma yönleri olarak tanımlanmıştır.

Komisyonlar gittikçe, yetki tanımlarına dâhil olmasa bile, cinsiyetle ilgili yapısal taraflılıkları incelemeye başlamışlardır. Bu taraflılıklar, bazı gerçeklerin tarihi anlatı açısından kritik olarak ele alınmasına, bazılarınsa (özel alan ya da hanede gerçekleşenlerin) sahne arkasında yitip girmesine; bazı aktörlerin failliğinin tanınmasına ve imtiyaz sahibi yapılmasına, bazılarınsa failliğininse eş, anne, kızkardeş gibi anonim kimlikler altında yok olmasına yol açmaktadır. Peru CVR, atanmasından faaliyetlerine başlamasına kadar geçen süre zarfında, yetkilerini nasıl yorumlaması gerektiğine yoğunlaşmıştır. Yetkinin, yorumu tartışma konusu olmayan bazı yasalar gibi aşikâr bir tarafı olmadığını, bilakis tartışmalı yorumların mümkün olduğunu kabul eder. Uluslararası hukuk, cinsiyeti dışlamayan bir yorum yapılmasını destekleyici bir araç olabilmektedir ve Peru'da da bu

13 Guatemala Tarihi Aydınlatma Komisyonu (CEH) 23 Haziran 1994'te, 36 yıl süren silahlı çatışma dönemindeki insan hakları ihlallerini araştırmak üzere kurulmuştur. Komisyonun sonuç raporu, “Guatemala: Sessizliğin Hafızası”, 25 Şubat 1999'da kamuya açıklanmıştır. Arjantin raporu 1984'te, Şili raporu ise 1991'de çıkmıştır.

14 Haiti Ulusal Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu Aralık 1994'te, Eylül 1991 darbesinden sonra Aristide'nin Eylül 1994'te görevine geri dönmesine kadarki dönemde ortaya çıkan insan hakları ihlallerini araştırmak üzere kurulmuştur. Sonuç raporu ve tavsiyelerini Şubat 1996'da teslim etmiştir.

15 Sierra Leone Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu Parlamento tarafından, 1990'da başlayan silahlı çatışmalar dönemindeki insan hakları ihlallerini araştırmak ve “cezadan muaf tutulma konusunu ele almak” üzere 2000 yılında kurulmuştur. Sonuç raporu Sierra Leone başkanına 5 Ekim 2004'te, BM Güvenlik Konseyi'ne ise 27 Ekim 2004'te teslim edilmiştir.

amaç doğrultusunda harekete geçirilmiştir. İçerideki diyalog süreci ve dışarıdan da feministlerin görüş bildirimleri ve diğer katkılarıyla şekillenen ikili bir sürecin sonunda, Komisyon yetkisini kadınların da çatışma deneyimlerini içerecek biçimde yorumlamıştır. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet birimi kurulmuş, birimin başına da cinsiyet konusundaki nötr yaklaşımlara karşı görüş bildirenlerden biri getirilmiştir.

Komisyonun yetkisini yorumlarken cinsiyet meselesine dikkat etmesi, hakikat komisyonlarının bir ürünü olan hakikat ile kamuya açık duruşmalar, ifade alınması, çeviri, kodlama ve diğer tür işlemlerde vuku bulan hakikat arayışı arasındaki ilişkileri aydınlatmaktadır. Hakikat arayışı çerçevesinde bahsi geçen işlemler kesinlikle apolitik görevler değildir; aksine düzenleyerek, sınıflandırarak ve bilgileri eleyerek komisyon sürecinde neyin hakikat olarak tanımlanacağına, bir başka deyişle hakikat teknolojisine katkıda bulunurlar. Dolayısıyla, ifade alma formları, kovuşturma pratikleri ve kamuya açık duruşma usullerini belirleyen işlemsel kararlarda ortada politik anlamda değerli meseleler söz konusudur.

Bunu tanıyarak, kadın grupları, yalnızca komisyonun yetki döneminde söylenenlere değil, söylenenlerin gündelik kurumsal pratiklerde nasıl yorumlandığına ve hayata geçirildiğine dikkat etmişlerdir. Örneğin, kadınları hakikati anlatanlar olarak güçlendirmek için - tanık olarak ifade verirken, kamuya açık oturumlarda deneyimlerini anlatırken, konu hakkında tematik oturumlara katkıda bulunurken, araştırmalara destek olurken, sonuç raporuna katkı sunarken vb - hakikat teknolojisine erişimlerini güçlendirme çalışmaları yapılmıştır. Bu şekilde sürece dair odaklanmanın, sonuç raporunda çıkan hakikatleri pekiştirmenin yanı sıra kadınların adalete erişimi açısından da değerli olduğu gibi bir fikir de mevcuttur.

“Şüphesiz ki tecavüz, teamül hukukuna göre işkencedir.” - Celibici Davası , Yargılama Dairesi Kararı, Lahey, 16 Kasım 1998

2. İnsan hakları ihlallerini tanımlamak

Çoğu hakikat ve uzlaşma girişimi, ölümler, kayıplar, gözaltında işkence, kaçırma ve yasadışı biçimde hapsedme gibi bedene zarar veren ve teamüllerde ağır insan hakları ihlalleri olarak geçen suçlara yoğunlaşmışlardır. Bunlar elbette her hakikat komisyonu açısından önemli konulardır. Üstelik aşırı suçların araştırılması, tecavüz, kadın ve erkeklerin genital mutilasyonu ya da her iki cinsiyetten mahkûmlara zorla cinsel şiddet uygulanması gibi cinsiyete dayalı işkencenin gerçekliğinin ortaya konmasına da yardımcı olabilmektedir. İnsan hakları ihlali mağdurlarını ciddi bedensel zararlar üzerinden tanımlayan Sierra Leone TRC, yaklaşık olarak yetişkin mağdurların yüzde 35'ini kadınların, çocuk mağdurlarınsa yüzde 45'ini kız çocuklarının oluşturduğunu tespit etmiştir. Ancak ciddi bedensel zarar görmek, yalnız başına, kadınların insan hakları ihlali deneyimlerinin ana boyutlarını açıklayabilmekten uzaktır. Gerçekte, yukarıda da belirtildiği gibi, ağır ihlallere ve ciddi bedensel zararlara yoğunlaşmak, komisyonların anlatacağı hikâyeyi tahrif bile edebilir. Kadınlara yönelik özel alandaki ve yapısal ihlaller açısından Güney Afrika vakası tek örnek değildir. Pek çok bağlamda, bedensel zararlar, kadınların otoriter rejimlerden nasıl etkilendiklerine dair çok dar bir bakış açısı sunmaktadır; örneğin savaş ve baskıcı rejim sistemlerindeki aşırı savunmasızlık ve yapısal eşitsizlikler gibi insan hakları ihlallerinin olduğu bağlamların diğer özellikleri de kadınları orantısız miktarda ve insan hakları açısından geniş etkileri olacak şekillerde

etkilemektedir. Ancak, bu şekilde çok yönlü bir yaklaşımın geliştirilmiş olması önemli bir itirazdır.

Silahlı çatışmalar esnasında kadınlar, var olan eşitsizliklerin ve ayrımcılık şekillerinin daha da kötüye gitmesiyle birlikte marjinalleşmeye, yoksulluğa ve acı çekmeye müsait bir durum içine girerler. Her ne kadar silahlı çatışmanın etkileri farklı bağlamlarda ve farklı kadınların durumları arasında değişkenlik gösterse de, yine de bazı ortak özelliklerin belirlenmesi mümkündür: yaygın cinsel şiddet, hem kendi hayatlarını idame ettirmek hem de yaşlılara ve çocuklara bakmak, kendisi de silahlanmaya karar veren kadınlara savaşın getirdiği zorluklar gibi.

Kadınların muharip olarak, ya da fuhuşa ve köleliğe zorlanarak insan ticaretinin de nesnesi haline gelmeleri silahlı çatışmalara eşlik edebilir. Kız çocukları çocuk asker olarak kullanılmaya, silahlı gruplar tarafından cinsel anlamda ve diğer hizmetlerde köle olarak çalıştırılmaya karşı savunmasız durumda kalabilirler. Kız askerler ve diğer kadın muharipler, silah bırakma programlarının dışında tutulurlar ve çatışmaların ardından kendi toplumlarında daha fazla önyargıyla karşılaşırlar. - Cenevre Silahlı Güçlerin Demokratik Kontrolü Merkezi, “Güvenli Bir Dünyada Kadınlar”, 2005

Üstelik bedensel zarara yoğunlaşıldığında, kadınların yaşadıkları insan hakları ihlalleri yalnızca cinsel şiddetten ibaretmiş gibi görünmektedir. Kadınların deneyimlerinin diğer boyutlarının dışlanması ya da kenarda bırakılmasına, medyadaki sansasyon yaratmaya yönelik dinamiklerden komisyonun çok yönlü toplumsal cinsiyet analizi yapamamasına kadar pek çok nokta neden olabilmektedir. Kadınlara yönelik insan hakları ihlallerini yalnızca cinsel ihlallere indirgemek, görece iyi kaynaklara sahip komisyonlarda bile gerçekleşebilmektedir. Örneğin Peru CVR pek çok açıdan, feministlerce de tanınan ve takdir edilen fevkalade özelliklere sahiptir. Oysa, görev süresinin pek çoğunda Komisyon'un araştırma ve kovuşturmaları öncelikli olarak cinsel istismar ve tecavüz konularına yoğunlaşmış ve sonuç raporunda zaten toplumsal cinsiyete yoğunlaşan sadece iki bölüm varken, bunlardan bir tanesi cinsel şiddete ayrılmıştır. Cinsel istismara odaklanmak kendi içinde önemli bir başarıdır; sıra dışı şiddet örneklerini kullanarak yerel bir probleme dikkat çekmek de Perulu feministlere “aradaki bağları kurmaları” ve “kadınların evlerinde ve sokaklarda yaşadıkları gündelik cinsel şiddete” dair sessizliği bozmaları açısından yardımcı olmuştur. Üstelik “kilise egemenliğindeki cinsellik söylemlerini”¹⁶ incelemek açısından da bir fırsat sunmuştur. Her ne kadar bu müdahalenin ulaştığı boyutları takdir etseler ve cinsel şiddet üzerine yapılan çalışmalarını olumlu karşılasalar da, feministler tek başına cinsel istismarın kadınların Peru'daki siyasi şiddete ilişkin deneyimlerinin karmaşıklığını ve kadınların adalet için önceliklerini yansıtmaktan uzak olduğuna dikkat çekmektedirler. Özellikle, diğer konular ihmal edildiğinde, kadınların hayatları ve mücadelelerinin insan hakları çerçevesindeki pek çok önemli boyutunun – örneğin ülke içinde yerinden edilenlerin, eşlerine yönelik insan hakları ihlali yapılan ve evi geçindirme konusunda tek başına kalan kadınların, diğer ülkelere kaçmak zorunda kalan kadın mültecilerin, ya da kadın mahkûmların sorunlarının - öncelikli olarak ele alınmamasına yol açtığından endişe etmektedirler. Yukarıda belirtildiği üzere sonuç raporu, komisyon içinde redaksiyon ve *post facto* olarak ana akım toplumsal cinsiyet analizlerinden geçtiğinde, öncelikli işlerden biri de ülke içinde yerinden edilme, hapisane şartları ve diğer ilgili konuların toplumsal cinsiyet boyutlarının da ele alınması olmuştur. Dolayısıyla, komisyon çalışmalarının yürütülmesi aşamasına toplumsal cinsiyet yeterince entegre

16 Maruja Barig'in yorumları, 14 Şubat 2005.

edilememiş olsa da, sonuç raporu, cinsel şiddete daha ayrıcalıklı yer verse dahi, Peru'daki politik şiddetin çoklu boyutunu içermek gibi takdire şayan bir başarı elde etmiştir. Bu zamana kadar en geniş kapsamlı deneme, cinsel şiddet ve diğer tematik alanlarda toplumsal cinsiyet temelinde araştırma ve analiz yapılan Doğu Timor CAVR'dedir.

Cinsel şiddet son derece önemli olmakla birlikte, kadınların gördükleri kötü muamelelere ilişkin deneyimlerinin karmaşık ve çok boyutlu yönlerini yakalamaktan uzaktır. Üstelik kadınlara yönelik ihlalleri yalnızca cinsel istismar üzerinden tanımlamak, kadınları yalnızca cinsel varlıklara indirgeyen yaygın ön yargıları pekiştirmektedir.

B. Atama ve işe alım

Komisyon üyeleri ve çalışanlar için atama ve işe alma politikaları, bir takım disiplinlerde profesyonel uzmanlık arayışı ile insan hakları gruplarında uzun dönemli deneyime sahip olmayı bir araya getirir. Ek olarak, bir dereceye kadar toplumsal cinsiyet dengesi sağlanması da genellikle kriterlerden birini oluşturur. Çoğu durumda toplumsal cinsiyete dayalı kriterleri sınıf, siyasi görüş, etnisite ve bölge gibi diğer faktörlerle birlikte ele almak önemlidir. Diğer avantajlarının yanı sıra, çalışanlar içinde daha çok kadın olması komisyonun kadın mağdurlar açısından yabancı bir yer olmaktan çıkmasına yarayabilmektedir. Bu durum, kadınların komisyonla ilk karşılaştıkları nokta olan ifade alımında başlar. Toplumsal cinsiyet toplumla bağ kurmak, soruşturma yapmak, hukuki ve psikolojik destek vermek gibi işlerle uğraşan diğer çalışanların ve hatta komisyon üyelerinin kendi pozisyonları açısından da aynı biçimde önemli olabilmektedir. Bu konuda sistemli bir çalışma yapılmamış da olsa, bazı komisyonlar kapsamında, komisyonun kadın üyelerinin kadın mağdurlara destekleyici ve onaylayıcı bir ortam sunmakta başı çektiğini göstermektedir.¹⁷ Dokuz komisyon üyesinin üçünün kadın olduğu Gana NRC'de, başvuruda bulunanların çoğu kadın komisyon üyelerinden temelden farklı bir tabakadan gelseler de, kamuya açık oturumlardaki dinamiklerin bu yönde olduğu belirtilmektedir. Kadın grupları tarafından meşru görülen güçlü kadın komisyon üyelerinin varlığı Güney Afrika'da da çok önemli olmuştur. Burada TRC kadın gruplarının çağrılarına, sadece kadınların bulunduğu bir ortamda konuşmak isteyen kadınlara yönelik olarak, kadın komisyon üyelerinin başkanlık ettiği ve yalnızca kadınların bulunduğu oturumlar organize ederek cevap vermişlerdir.

Kadın Komisyon Üyesi Sayısı: Karşılaştırmalı Rakamlar

Gana: 9 komisyon üyesinden 4'ü

Liberya: 9 komisyon üyesinden 4'ü

Fas: 17 komisyon üyesinden 1'i

Peru: 12 komisyon üyesinden 2'si

Sierra Leone: 7 komisyon üyesinden 3'ü

Güney Afrika: 17 komisyon üyesinden 7'si

Doğu Timor: 7 ulusal komisyon üyesinden 2'si, 29 bölgesel komisyon üyesinden 10'u.

Çalışan sayısının toplumsal cinsiyet açısından dengeli bir dağılıma sahip olması, kadınların

¹⁷ Dr. Ken Attafuah'ın yorumları, bkz. yukarıdaki not 3.

muzdarip olduğu insan hakları ihlallerinin gereğince ele alınacağına tek başına yeterli bir göstergesi değildir. Komisyon üyeleri arasındaki iç dengeler de hangi konuların öncelik kazanacağını belirlemede önemlidir. Aynı zamanda, komisyon üyelerinin ya da çalışanların cinsiyetleri, kadın mağdurlarla empati kurma yeteneğine sahip olacaklarını ya da politik şiddetin cinsiyet temelli analiz edilmesine duyarlı olacaklarını garanti edemez. Dolayısıyla, diğer özelliklerinin yanı sıra potansiyel adayların (kadın ya da erkek) toplumsal cinsiyet meselelerine nasıl yaklaştıklarının da önceden incelenmesi gerekmektedir.

Toplumsal Cinsiyet Adaleti için Kadın Girişimi Yanıtlıyor: “Toplumsal Cinsiyet Dengesi Nedir?”

Pekin Eylem Platformu, uluslararası kurumlarda karar mekanizmalarında eşitlik ve toplumsal cinsiyet dengesinin sağlanması çağrısında bulunmuştur. Toplumsal cinsiyet dengesi kota anlamına gelmez. Daha çok, erkeklerin hâkimiyetindeki uluslararası kurumlara eşitlik getirebilmek için kadın ve erkeklerin dengeli bir biçimde dağılımının sağlanmasıdır.

Hükümetler şu vaatlerde bulunmuşlardır:

“cinsiyet dengesi ilkesinin hükümet bünyesinde ve komitelerde, aynı zamanda da kamusal idari kuruluş ve yargı sisteminde sağlanması...” (para. 190(a))

“Birleşmiş Milletler bünyesinde, özel ajanslarda ve Birleşmiş Milletler'in diğer otonom yapılarında seçimlere girmek ya da işe alınmak üzere adaylığa önerilenlerden oluşan ulusal listelerde cinsiyet dengesinin hedeflenmesi” (para. 190(j))

“silahlı ve diğer çatışmaların ve yabancı işgalinin çözümlenmesine toplumsal cinsiyet bakış açısını dâhil etmek; eski Yugoslavya ve Ruanda'daki Birleşmiş Milletler Uluslararası Mahkemeleri, Uluslararası Adalet Divanı ve ihtilafların barışçıl çözümüne yönelik diğer yapılarda olduğu gibi uluslararası kurumlardaki hukuki ve diğer pozisyonlara aday gösterilirken ya da adaylar terfi ettirilirken cinsiyet dengesinin sağlanmasını amaçlamak” (para. 142(b))

- Pekin Eylem Platformu

BM Genel Kurulu, Üye Ülkeleri “cinsiyet dengesini sağlamaya teşvik etmektedir. Bunun yapılması için, diğerlerinden başka, tüm hükümetçe atanan komitelerde, yönetim kurullarında ve gerektiğinde diğer resmi yapılarda, aynı zamanda tüm uluslararası yapılar, kurumlar ve teşkilatlarda, özellikle daha çok kadın aday göstermek suretiyle özel mekanizmalar yaratılması.” - BM Genel Kurul Kararı 51/96, 12 Aralık 1996

Bu süreçte yalnızca adayların yerleşik önyargıları ifade edip etmedikleri değil, aynı zamanda insan hakları ihlallerinin toplumsal cinsiyet üzerinden etkilerini nasıl karşıladıklarını, kadın gruplarının (ve daha geniş anlamda sivil toplumun) komisyon çalışmalarına nasıl katkı sağlanmasını uygun buldukları vb gibi konuları göz önünde bulundurulacaktır. Üstelik, komisyon üyelerinin atanmasının şeffaf ve istişareye dayalı bir süreçte, özellikle marjinal kesimler dikkate alınarak toplumun farklı kesimlerinin katkılarıyla gerçekleştirilmesi yönündeki yaklaşımın hikmetinin altı çizilebilir. Doğu Timor'da, atama süreci kadın gruplarının, ve bunlar arasında da yerel bir örgüt olan FOKUPERS'in (Doğu Timor'daki Kadınlar için İleşitim Forumu) resmi katılımıyla

gerçekleştirilmiştir.

C. Eğitim, İç Tartışmalar ve Toplumsal Cinsiyet Farkındalığı

Toplumsal cinsiyet temelli insan hakları ihlalleri konusunda elbette tüm çalışanlar deneyim sahibi olmamaktadır. Ancak, hakikat komisyonlarındaki belirli süreçler, eğitimi herkese tavsiye edilir hale getirmektedir. Bazı durumlarda eğitim dışarıdan gruplarca kolaylaştırılabilir, bazen de komisyonun kendisi bu konuda inisiyatif alabilir. Sierra Leone'de TRC'ye yönelik eğitimi, BM Kadınlar Kalkınma Fonu (UNIFEM) ve Kadınların İnsan Hakları için Acil Eylem Fonu kolaylaştırmıştır. Gana'da Komisyon yönetici sekreter eğitimi organize etmiştir.¹⁸ Doğu Timor'da, başlangıçtaki intibak çalışmalarına tamamlayıcı olarak katılımcı tartışma forumları da olan periyodik eğitim seansları düzenlenmiştir.¹⁹ Eğitimler, minimum olarak şu alanları içermelidir: (1) cinsiyet temelli insan hakları ihlallerinin tarihi; (2) ifade alımı ve veri toplanmasına yönelik yaklaşımlar; (3) cinsiyete dayalı istismarın kendisine özgü karmaşıklığına duyarlı soruşturma yöntemleri; (4) kadın tanıkların bulunduğu kamuya açık oturumlar; cinsiyete dayalı olan ya da olmayan insan hakları ihlallerini bildiren kadın ya da erkeklerin bulunduğu oturumlar; konu üzerine tematik oturumlar; (5) sonuç raporunun hazırlanması. Bu tür bir eğitim, yalnızca çalışanları kadınlara yaklaşımlarında gerekli olabilecek konu, strateji ve yaklaşım şekilleri konusunda onları bilgilendirmekle kalmaz; ayrıca ırk, cinsellik, sosyoekonomik statü gibi açılardan oluşan farklılıklar ve bu çeşitliliği nasıl en iyi şekilde takdir edip ona uygun cevaplar sunacaklarını öğrenmelerini de amaçlar. Bu proaktif çabalar, kadınların komisyona gelmekte ve yaşadıkları, tanıklık ettikleri ya da uyguladıkları insan hakları ihlalleri hakkında ifade vermekte kendilerini rahat hissetmeleri açısından, komisyonun ise yürütmekte olduğu çalışmalarda toplumsal cinsiyet temelindeki insan hakları ihlalleri üzerine daha kapsamlı bir biçimde düşünmesi ve bunlara daha iyi cevap vermesi açısından gereklidir.

“Bir gün belki de toplumsal cinsiyet uzmanlığının entegrasyonu ve bu uzmanlığa duyulan saygı rutin bir hale gelecek, feminist avukat ve aktivistlerin sürekli gözlem yapmasının gerekliliği ortadan kalkacak. Ancak o günler hala çok uzakta.”

- Rhonda Copelon, “Savaş Suçu Olarak Cinsiyet Temelli Suçlar: Kadınlara Yönelik Suçları Uluslararası Ceza Hukukuna Dâhil Etmek” *McGill Hukuk Dergisi*, Kasım 2000

Toplumsal cinsiyete duyarlı olmak, komisyonun işlemeye başladığı ilk günlerde eğitim konuları arasında bulunabilir ancak işletimsel baskı arttığında arka plana düşebilir. Bu pek çok açıdan problem yaratabilmektedir. İlk olarak, çoğu komisyon çalışmaları zarfında işe yeni çalışanlar almak zorunda kalmaktadır. Daha geç işe girdiklerinden ötürü yeni çalışanlar, ilk dönemde verilen eğitimlerden faydalanamamaktadırlar. İkinci olarak, toplumsal cinsiyetin komisyonun dikkat ettiği konular arasında kalmayı sürdürebilmesi için, eğitimin sürekli olarak verilir hale getirilmesi gerekmektedir. Pek çok komisyonda, komisyon üyelerinin ve çalışanlarının büyük bir kısmı, kadınların insan haklarının ihlali tarihine ve hatta cinsiyetçi önyargılara yönelik eleştirel ve uyanık bir yaklaşıma kapsamlı biçimde şahit olmamışlardır. Dolayısıyla bu konudaki farkındalıklarının artırılması açısından bir defaya mahsus bir toplantı yeterli olmayabilmektedir; sistemli eğitim çok önemlidir. Benzer bir biçimde, kadınlara yönelik insan hakları ihlallerinin tarihi ile ilgili olarak

¹⁸ age.

¹⁹ Bkz. Ayumi Kusafuka, “Kayıp Sesleri Bulmak: Doğu Timor'da Cinsiyet Temelli Şiddetle İlgili Hakikatin Ortaya Çıkışı”, Ağustos 2006, www.ictj.org

komisyonun ele aldığı farklı tematik alanlar üzerine iç tartışma programları düzenli bir biçimde yürütülebilir. Bu girişimler, kadın meselelerini tanıyan, destekleyen ve komisyonun çalışmaları esnasında bu konuları nasıl ele aldığı üzerine yeniden düşünen bir kurumsal kültür yaratılmasına yardımcı olabilir.

D. İlişki ve istişareler

1. Kadın Grupları ve Feminist Camia

Komisyonun yetkilerinin tanımlanması ve uygulanmasında, kadın grupları, feminist akademisyen ve aktivistlerden oluşan daha geniş bir camia ile danışma ilişkisi ve diyalog içinde olmak, komisyonun işleyiş felsefesi ve pratiğinin geliştirilmesinde kilit bir etmen olabilmektedir. Bu ayrıca, komisyonun uzun vadeli fikir mirasında insan hakları ihlallerinin toplumsal cinsiyet haritasının da bulunmasını sağlayabilmektedir. Komisyonlar, feminist camia ile süre giden bir danışma ilişkisi içine girerek ve ifadeye davet, ifade alanların eğitimi, toplumsal cinsiyet oturumlarının hazırlanması ve kadın cinsel şiddet mağdurlarına sosyal destek sağlanması gibi konularda kadın gruplarının desteğine başvurarak kurumsal anlamda şeffaflık sağlayabilmektedirler. Feminist camia aynı zamanda, komisyonun işlerinin planlanmasında ve sonuç raporunda yer verilecek çözümlemenin hazırlanmasında yardımcı olabilecek cinsiyet temelli insan hakları ihlalleriyle ilgili bir analiz geliştirilmesinde önemli bir rol oynayabilmektedir. Birçok komisyonda kadın grupları hakikat komisyonlarına resmi bildirimde bulunmuşlar, bazıları ise sahne arkasında çalışmış ve hatta komisyonun araştırma, oturum ve ifadelerinin sonuçlarını incelemekten sonuç raporunun ilgili bölümlerini okumak ve yorumlamaya kadar pek çok konuda komisyona destek olmuşlardır.

Geleneksel insan hakları grupları ile cinsiyet meseleleri üzerine çalışan aktivist ve akademisyenlerin birbirleriyle çok ilişkisinin olmadığı bağlamlarda, komisyon sürecinin cinsiyet konularıyla ilgisi hemen açıkça görülemeyebilmektedir. Fas, Peru ve Gana gibi birbirinden farklı pek çok ülkede ilk hakikat komisyonları, mağdur grupları, insan hakları savunucuları, dini yapılar ve demokrasi ve hukukun üstünlüğü üzerine çalışan STK'lar gibi pek çok sivil toplum kuruluşunu biraraya getirmiştir; ancak bunlardan çok azı kendisini feminist ya da kadın hakları üzerine çalışıyor olarak tanımlamıştır. Bu tür bağlamlarda, komisyonun yetkisinin yorumlanması ve ilgili konular üzerine kadın gruplarıyla diyalog sağlanması için önceden kadın gruplarına ulaşılması gerekebilir; ya da kadın grupları da tartışmayı başlatabilirler. Bazı komisyon üyeleri ve çalışanlar bu konulara özellikle duyarlı olabilir; kadın gruplarının toplumsal cinsiyet konularını öne çıkarmasını hoş karşılayabilir ve hatta bunu bir dayanak noktası olarak kullanabilirler.

Deneyimlerden yola çıkılarak, hakikat komisyonları açısından sivil toplumla ilişki kurmanın ve sürdürmenin oldukça zahmetli olduğu ileri sürülebilir. Komisyonlar genellikle kısıtlı kaynaklara sahiptirler; bazen süreleri yetersiz, bazense üzerine çalışmaları gereken alan çok geniştir. Böyle durumlarda, sivil toplumla ilişki geliştirmeye yönelmek komisyona ekstra yük getirecektir. Ancak, çoğu hakikat komisyonu sivil toplum gruplarının – özellikle de insan hakları kuruluşları, mağdur-destek grupları ve araştırma kurumlarının – esasında komisyon üzerindeki yükü azalttıklarını da keşfetmişlerdir. Bu gruplar gönüllü desteği temin etmiş, eğitimlerde bulunmuş, özellikle uzmanlıkları olan alanlarda brifing vermiş ve ulus üstü sivil toplum ağları aracılığıyla uluslararası uzmanların komisyonlara katılımını sağlamışlardır. Bazı vakalarda, hükümet ve yardım

kuruluşlarının daha fazla kaynak ayırması için lobi faaliyetleri ve hükümetlerin komisyon tavsiyelerini uygulamaya geçirmesi için kamusal kampanyalar yürütmüşlerdir.

Kadın Gruplarının Komisyon Süreçlerine Dâhil Olma Yolları

- Toplumsal cinsiyet alanında uzmanlığa sahip komisyon üyelerinin atanması, komisyonun yetkisinin yorumlanmasında cinsiyet temelli insan hakları ihlallerinin ön plana çıkartılması, işe alımda cinsiyet eşitliğinin sağlanması için gerekli önlemlerin alınması gibi konulara yönelik savunuculuk çalışmaları yapmak.
- Komisyon üyeleri ve çalışanlara yönelik kadın hakları konusunda bilgi verici, komisyon çalışmalarının farklı alanlarında toplumsal cinsiyete duyarlılık sağlayacak yönergeleri sağlayan, çalışanlardaki cinsiyete dayalı önyargılara karşı çıkan ve genel anlamda daha fazla cinsiyet farkındalığı sağlayan eğitimler gerçekleştirmek.
- Cinsiyete dayalı suçların araştırılması ve cinsiyete duyarlı ifade alımı usul ve yöntemleri gibi alanlarda çalışanlara yönelik el kitaplarının geliştirilmesi.
- İfade hazırlama ve tanıklık etme konularında kadın mağdur ve görgü tanıklarına destek verilmesi.
- Feminist aktivist ve akademisyenlerle komisyon çalışmalarına nasıl dâhil olunacağı konusunda strateji geliştirmek ve geçiş dönemi adaleti sürecinin sağladığı fırsatları en iyi şekilde değerlendirmek.
- Kadınların ifade vermesini ve komisyon çalışmalarına katılmasını destekleyen seçim bölgelerine sosyal destek vermek.
- İhlalin toplumsal cinsiyete dayalı şekiller, ihlalleri mümkün kılan koşullar ve ihlallerin etkileriyle ilgili yapılmış incelemeleri paylaşmak.
- Kadınların mağduru olduğu insan hakları ihlallerinin farklı boyutlarıyla ilgili ulusal ve uluslararası hukuki çerçeve ile ilgili yapılmış incelemeleri paylaşmak.
- Diğer komisyonların çalışmalarında toplumsal cinsiyete nasıl yer verdiklerinden yola çıkılarak alınan dersler ya da karşılaştırmalı bilgiler üzerine yapılmış incelemeleri paylaşmak.
- Kadınların insan hakları ihlalleriyle ilgili tanıklıklarını içeren sözlü tarih arşivlerini ve vaka dosyalarını paylaşmak.
- İfade alımı şekillerinin yapısı, veritabanının geliştirilmesi, kamuya açık oturumların planlanması ve kadınlara medyanın sosyal desteği gibi konularda katkı sağlamak.
- İfade alımı, soruşturmalar, araştırma ve diğer komisyon faaliyetlerinde çalışanlara destek vermek.
- Kadınları harekete geçirerek ve uzman görüşü vererek kamuya açık oturumlara katılmak.
- Kamuya açık oturumlara ve raporun bazı bölümlerinin yazılması da dâhil olmak üzere sonuç raporunun hazırlanmasına katılmak.
- Komisyon çalışmalarının her alanında komisyonun toplumsal cinsiyet konularına ne kadar dikkat ettiğini gözlemlemek ve değerlendirmek.
- Toplumsal cinsiyet konusuna özellikle dikkatli tazminat ve reformlar yapılması için tavsiyelerini paylaşmak.
- Vakaları teşhis etmek ve cinsiyet temelli suçların cezalandırılması için strateji geliştirmek üzere komisyonun davalarını incelemek.

- Özellikle kadınların tanıklıklarına dayalı bölümleri de içerecek şekilde komisyon raporunun kadınlar arasında yaygınlaşmasını sağlamak.
- Sonuç raporunun toplumsal cinsiyet konularını nasıl incelediği, kadınların tanıklıklarını nasıl ele alındığı ya da tazminat ve reform yolundaki analizlerini de içerecek şekilde komisyon çalışmalarının eleştirel analizini yapmak ve bu analizi yaygınlaştırmak.
- Komisyon çalışmalarında kadınların çatışma kaynaklı deneyimlerinin ya da kendilerini ifade ve tazmin haklarının ele alınmakta ihmal edildiği alanlarda ek raporlar geliştirmek.

Destek aktivitelerinin bu kadar kapsamlı oluşu, komisyon çalışanlarının yeterli uzmanlığa sahip olmadığı ya da çalışanların çok meşgul olduğu ve dışarıdan destek ihtiyacı duyduğu alanlardan biri olan toplumsal cinsiyet alanında özellikle etkili olmuştur. Doğu Timor CAVR bu tür sivil toplum işbirliklerini kurmakta özellikle açık davranmıştır ve inisiyatif almıştır. Kadın grupları komisyonun sonuç raporu da dâhil olmak üzere pek çok faaliyetini besleyen ortak araştırma projeleri yürütmüşlerdir. Kadın grupları aynı zamanda toplumsal cinsiyet oturumları ve daha geniş anlamda mağdur-destek ihtiyaçları açısından da CAVR ile birlikte çalışmıştır. İnsan hakları ihlallerinden etkilenmiş bazı kadın topluluklarıyla uzun zamandır süregelen ilişkilere sahip gruplar, bu kadınları hakikat komisyonu sürecine yönlendirirken aynı zamanda dayanışma ve bağlılık ilişkileri kurulmasını da sağlayabilmişlerdir. Bu ilişkiler ifadelerin hazırlanmasından, tazminat gibi konularda destek ve savunuculuk ağlarının kolaylaştırılmasına kadar pek çok alanda olabilir. Doğu Timor'da, kadın gruplarıyla ilişkiler, komisyonun etki alanının oldukça genişleyerek, cinsiyete dayalı insan hakları ihlalleri üzerine tatmin edici bir çalışma gerçekleştirmesi açısından önemli olmuştur.

Sivil toplum, ihmal edilmiş konuların altını çizmek konusunda da önem taşıyabilmektedir. Güney Afrika'da TRC, kadın hakları aktivistleri ve akademisyenlerin verdiği brifing neticesinde toplumsal cinsiyet konularına daha sistemli bir yaklaşım gerçekleştirebilmiştir.²⁰ Bu brifing aynı zamanda komisyon üyelerinin kadın mağdurlarla ilgili politika geliştirilmesi için bir kampanya yapmasına ve, sonuç raporunda da yer verildiği üzere, bu politikanın yönünün belirlenmesinde etkili olmasına da destek olmuştur. Peru'da, cinsel azınlıklarla ilgili konular komisyon süreçlerine, bazı çalışanların hedefli homofobik şiddet uygulandığı yönünde kanıtlara rastlayıp bu konuyu birkaç yıldır ele alan eşcinsel savunucu gruplarının katkısını istemeleriyle girebilmiştir.

Yine de, yukarıda belirtildiği üzere, hareketli ve deneyimli bir feminist camiaya sahip Peru gibi bir ülkede toplumsal cinsiyet konusunda direkt katkı beklenenden az gerçekleşmiştir. Aslında, feminist camiadan bazı aktivistlere göre, bunun CVR'nin çalışmaları açısından olumsuz sonuçları olmuştur. Yerli²¹ kadınlara dair konular üzerine çalışan bazı gruplar, yerli gruplar çatışmada şu ana kadar en yüksek mağdur oranına sahip topluluklardaki kadınların yaşadığı diğer sorunlar gibi konularda Komisyon'un yeterince çalışmadığını belirtmektedirler. Aslında toplumsal cinsiyet programının çok dışlayıcı olduğu yönünde şikâyetler vardır; feminist camiadan pek çok aktivist, kadın gruplarıyla işbirliği olduğu takdirde bu hataların düzeltilebileceğini söylemektedirler.

20 Beth Goldblatt ve Sheila Meintjes, "Kötü sonucun üstesinden gelmek: cinsel şiddet ve Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu", Agenda 36: 7-18, 1997.

21 "Yerli" terimini bahsetme kolaylığı açısından kullanıyoruz; bu kadınlar çoğunlukla (ama yalnızca değil) Quechua konuşan topluluklardan gelmektedirler.

Sivil toplum temsilcileriyle (kadın grupları da dâhil olacak şekilde) işbirliği anlaşmaları ya da ilkeler geliştirmek ve düzenli toplantılar yapmak, sürecin şeffaflığını sağlamak ve hükümet dışı gruplar ile hakikat komisyonları arasındaki tansiyonu düşürmek ya da anlaşmazlıkları hafifletmek açısından yardımcı olabilmektedir. Ayrıca, baskıcı rejimlerin muhalif sesleri susturduğu ve adalete erişimi engellediği ülkelerde, hakikat komisyonlarına erişim ve komisyonu etkilemek açısından sivil toplum kuruluşları arasındaki mücadele sert geçebileceği için komisyon, sivil toplum aktörleri için adil temsil ve rol dağılımı sağlamalıdır. Bazıları, çeşitli aktörlerin kendi aralarında ve hakikat komisyonları ile sivil toplum kuruluşları arasında bilgi paylaşımı protokolleri hazırlanmasını isteyebilmektedir. Bu girişimler, komisyonun yetkisi tanımlanır tanımlanmaz ve oturumlardan önce olmak üzere bir an evvel harekete geçirildiğinde, hakikat komisyonunun insan hakları ihlallerinden etkilenmiş sivil toplum gruplarıyla ilişki kurmasını sağlayacak, ya da savunuculuk ve destek konularında çalışmasına yardımcı olacaktır. Bu ilişkiler aynı zamanda, hakikat komisyonlarının çıkabilecek problemleri öngörmesini ya da bu problemlerle daha çabuk baş edebilmek için bir çerçeve geliştirmesini sağlayacaktır.

Katkı ve işbirliği konusundaki kurumsal açıklık, komisyonun toplumsal cinsiyet temelli insan hakları ihlallerini ele alan konu ve girişimlere duyarlı olmasının proaktif olarak sağlanmasında kilit olabilir. Bu aynı zamanda komisyonun çalışmalarını şekillendirebilecek tavsiye ve işbirliğinin sürekli olmasını ve komisyonun mağdurlar tarafından meşru görülmesini temin edebilir. Sivil toplumun bağımsız sesleri olarak bu gruplar hem müttefik hem de muhalif olabilirler. Ancak bu bir tehdit değil fırsattır: kadın gruplarının müdahalelerine duyarlı her hakikat komisyonu, toplumsal cinsiyet konularını karmaşık, ikna edici ve uygun şekillerde ele alabilmiştir.

2. Medya

Medya genellikle hakikat komisyonu süreçlerinin kamusal alandaki anlam ve içeriğini belirlemeye yardımcı olmaktadır. Her ne kadar komisyonlar kendi halkla ilişkiler bölümlerine ya da halk-eğitimi stratejilerine sahip olsalar da, medya kuruluşları genellikle komisyonun çalışmalarının daha geniş anlamda toplumda nasıl algılanacağını etkilemektedir. Bu etki kamuya açık duruşmaların canlı olarak yayınlanması, başyazılar, özel haberler ya da komisyon çalışmalarının çeşitli özelliklerine ışık tutan özel programlar aracılığıyla sağlanabilmektedir. Medyanın konuya yer vermesi, özellikle komisyona başvuranların ve komisyon üyelerinin nasıl temsil edileceği konusunda kilit önem taşımaktadır.

Hakikat komisyonları, yayınlanan bilginin kalitesi, hedef izleyicisi ve yayın ve yayınla ilgili konuların nasıl iyi bir şekilde verileceği gibi konularda medya ile birlikte çalışabilir. Örneğin Peru CVR, STK'larla ve medya ile birlikte çalışarak bilginin yaygınlaşmasını daha yüksek düzeye çıkaracak çeşitli formatlarda materyal üretmiştir. Aynı şekilde Doğu Timor CAVR insanlara ulaşmak için örneğin Komisyon çalışmalarını kırsalda yaşayanlara anlatacak videoları yaygınlaştırmak, farkındalığı arttırıcı materyaller basmak ve komisyonun çalışmaları hakkında tartışma forumları düzenlemek gibi bir dizi çabada bulunmuştur. Komisyon ayrıca kadınları hedefleyerek, ülkenin farklı bölgelerindeki kadın gruplarıyla bağ kurmuş ve CAVR sürecine

kadınların hikâyelerinin de dâhil edilmesinin önemi üzerinde duran yazılar yayınlamıştır.²²

“Kadınlar haberlerde dar bir çerçevede kapsamındaki rollerde görünmektedirler – genellikle mağdur olarak ya da bazı duyguları ifade etmek üzere bir görsel olarak.” - BM Kadının Statüsü Komisyonu, Mart 2003, Kırk Yedinci Oturum, Panel I: Kadınların Medyaya Katılımı ve Erişimi, bkz. <http://www.un.org/womenwatch/daw/csw/>

“Gazeteciler ve TV ekipleri her zaman aynı soruyla çıkageliyorlar: 'Burada hiç tecavüze uğramış kadın var mı?' Sanki kadınlar tecavüze uğramış olanlar ve uğramamış olanlar olarak ikiye ayrılabilmiş gibi! Sanki bir çeşit gösteriye çıkmışlar gibi!” - Nusreya Sivic, Omarska Toplama Kampı üzerine, *Hayaletleri Çağırarak*, Mandy Jacobson ve Karmen Jelincic, Kadınlar Film Yapıyor, 1996.

Hakikat komisyonları mesajlarının yerel dillerde basılan gazeteler, kadınlara yönelik radyo programları ve popüler TV programları aracılığıyla marjinal gruplara da ulaşmasını sağlayabilmek için de medyayla çalışmak isteyebilmektedirler. Medya stratejisinin içeriği de önemlidir. Bazı vakalarda medya, kadınların yaşadığı insan hakları ihlalleri içinde yalnızca cinsel şiddetten bahsedebilmektedir. Eski Yugoslavya'da, savaşın “hikâyesinin” tecavüz olarak kurulması dolayısıyla, kadınların etnik azınlık, mülteci ya da siyasi muhalif olarak yaşadıkları diğer ihlal biçimlerine medyanın ilgisi çok az olmuştur. Dolayısıyla hakikat komisyonları, kadınların yaşadıklarının çoklu taraflarını gösterecek biçimde bilgiyi yaymak ve böylece toplu insan hakları ihlallerinde kadınların oynadıkları farklı rolleri göstermek zorunda olabilmektedirler. Öte yandan, komisyonlara kadınlar genellikle yaşadıkları ihlalleri anlatmaya hazır bir vaziyette gelmemektedirler. Bazı cinsel şiddet mağdurları, deneyimlerini kamusal alanda ifade etmek konusunda özellikle ketum olabilmektedirler. Komisyonun güvenilir bir yer olarak tesis edilmesi, hem de belirli protokoller konusunda bilgi verilmesi (kapalı ya da yalnızca kadınlara açık oturumlar gibi), bu anlamda kilit önemde olacaktır. Hassas konular hakkında haber yapılırken de medya ile birlikte çalışılması gerekebilir. Gana'da, NRC'nin kurulmasından hemen sonra medya sorumlu habercilik yapma konusunda kamusal bir kontrat yapmayı kabul etmiştir; bu kontrat dâhilinde demokratik ilkelere uymaya, dengeli analiz yapmaya, mağdurlara karşı hassasiyet göstermeye ve sansasyonellikten uzak durmaya söz vermiştir.²³ Bazı cinsel şiddet mağdurları uğradıkları zararı politik değil özel bir mesele olarak gördükleri için ortaya çıkmak istememektedirler. Hakikat komisyonu yetkisini ve kendi sınırları dahilinde cinsel şiddetin politik bir mesele olarak tanımlanıyor olması gibi suçları nasıl kategorize ettiğini de belirterek net bir biçimde gösterecek, aynı zamanda kayıtlarında kadınların ve diğer marjinal grupların deneyimlerine yer verme isteğinin de altını çizecek biçimde bir medya kampanyası başlatmayı da göz önünde bulundurabilir.

E. İfade alma

Hakikat komisyonları çalışmalarına genellikle önce bireylerin ifadelerini alarak başlamaktadır. Çalışmanın önemli bir kısmı bu hikâyeleri kayıt altına almaktadır; genel olarak bu ifadelerin yalnızca yüzde 10'u, hatta daha azı, gerçekten dava konusu olur ve kamuya açık oturumlarda ele

²² Bkz. Kusafuka, not 19.

²³ Bu ilkeler Akosombo Yönergelerinin Ruhunu olarak da bilinmektedir.

alınır. İfade alımı ya komisyonun ofislerinde ya da alanda çalışma yapan komisyon çalışanları (uluslararası çalışanlar da dâhil) tarafından gerçekleştirilir. Hakikat komisyonlarının bu ifadelerde ortaya çıkabilecek belirli kalıplara, özellikle de cinsiyete dayalı hiyerarşiler ya da kadınlara yönelik ihlal biçimlerine karşı duyarlı olmaları özellikle önem taşımaktadır. Doğu Timor'da, Güney Afrika'da, Peru'da, Guatemala'da ve bazı başka ülkelerde her ne kadar pek çok kadın ifade vermiş olsa da, çoğunluğu kendi yaşadıkları zararlardan ziyade ailenin erkek bireylerine – genellikle oğulları ya da kocalarına - yönelik ihlallerle ilgili tanıklıkta bulunmuşlardır. Bu seçimleriyle ilgili pek çok olası açıklama bulunmaktadır: kadınların kendi yaşadıklarını bildirmek konusunda çekinceleri olması; kadınların failliğini ve tanınmasını reddeden sosyal normların varlığı göz önünde bulundurulduğunda, kendi fedakârlıklarının politik önemini yok saymaları; ya da belki de, doğru ya da yanlış, komisyon, geniş çevreler veya parçası buldukları hareket tarafından erkek siyasi aktörlerin fedakârlıklarının öne çıkarılacağına inanıyor olmaları. Nedeni bunlardan hangisi olursa olsun, daha sonra yapılmış araştırmalar, bunun kadınlara yönelik suçların gerçeğin çok altında rapor edilmesine ve tarihin esastan çarpıtılmasına yol açtığını ileri sürmektedir.

“Örneğin Sierra Leone'de bir aktivist, kadın ve kız çocuklarının Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'na (TRC) yaşadıklarını anlatmaktan birkaç açıdan korktuklarını belirtmiştir. 'Failin onlara yeniden zarar vermesinden korkuyorlar. Çünkü hepimiz barıştan söz ettik, öyleyse yeniden yaşayalım ve barış olsun ... ama ben bunun barış olmadığını biliyorum. Silahların susması barış değil. Zorla uzlaşma sağlayamazsınız... buranın içinden gelmesi gereken bir şey. Dolayısıyla kadınlar korkuyorlar ... sessizlik kültürümüz var, konuşmamanız, sessiz kalmanız yönünde eğitilerek büyütülürsünüz, yalnızca konuşmanın gerektiğinde konuşmalısınız, o yüzden eğer konuşursanız sadece daha fazla sorun yaratmış olursunuz.’” - Jane Barry, “Cevap Olarak Ayaklanmak: Çatışmada Kadın Hakları Aktivizmi”, Kadın Hareketi Fonu, 2005.

Komisyonlara Sunulan İfadelerin Sahiplerinin Cinsiyete Göre Dağılımı

Sierra Leone: % 28

Doğu Timor: % 21.4

Güney Afrika: % 54.8

Dolayısıyla, komisyon çalışmalarının başlangıcından itibaren sanığın cinsiyeti ve hakkında bildirilen suçlar açısından ifadelerin izlenmesi faydalı olabilmektedir. Örneğin Doğu Timor'da bu tür bir izleme, yaygın biçimde hak ihlalleri yaşadıkları halde kadınların önemli bir kısmının ortaya çıkmadığını göstermiştir. CAVR, kadınlara ulaşmak ve ifade vermek konusunda kendilerini teşvik etmek için proaktif çabalarda bulunmuş ve hatta bu fırsatı bir dereceye kadar telafi imkânı sağlama konusunda da kullanmışlardır. Komisyon ayrıca kadınların ifade hususunda yeterince temsil edilmemesini dengeleyecek bazı başka çabalar içine de girmiştir.²⁴ Bunlar arasında 200 sağ kalan kadınla derinlemesine mülakat ve vaka tarihi çalışmaları yapılması da vardır. Bu çalışma kadınların deneyimlerini aktaran önemli bir sözlü tarih arşivi sağlamıştır – ya da araştırma ekibinin koordinatörünün sözleriyle “kadınların şiddete dair sözlü otobiyografisini” ortaya çıkarmıştır.²⁵

Doğu Timor CAVR'de Kadınların Sesini Kuvvetlendirmek için Alınan Sosyal Destek Tedbirleri

24 Bkz. Kusakufa, not 19.

25 age. Karen Campbell-Nelson'dan alıntılanmıştır.

- Komisyon çalışmalarının kadınlar açısından bağlantısını ele alan ve kadınların komisyonun çalışmalarına ve çalışmaların şekillendirilmesine katılmalarını sağlayacak sosyal destek çalışmaları yapmak.
- Çevrelerindeki kadınlara ulaşmak amacıyla tabandaki kadın STK ağlarıyla ilişkiler kurmak.
- Kadınlara yoğunlaşan ulusal tematik oturumlar yapmak, burada kadın mağdurlara ve uzmanlara cinsiyet temelli insan hakları ihlal biçimleri üzerine söz vermek.
- Kadın görgü tanıklarına ve toplumsal cinsiyet bakış açısına diğer tematik oturumlarda da yer vermek.
- Daha küçük bölgelerdeki Topluluk Profili Atölyelerinin en az yüzde 10'unu kadınlara ayırmak ve bunlara yalnızca kadınların katılmasını sağlamak; örneğin, çatışmanın toplumsal cinsiyet dinamikleri üzerine tabandaki topluluğa yönelik diyalog/tartışma forumları düzenlemek.
- Diğer tüm Topluluk Profili Atölyelerine kadınların katılımını sağlamak.
- Kadınlara kapalı ifade verme imkânı tanımak (her ne kadar bazı kadınlar kamuya açık oturumları tercih edebilseler de).
- Kadın tanıklara oturumlar esnasında kendilerine destek verecek görevlilerin temin edilmesi.
- İfade alma ekiplerinde kadınlara yer verilmesi.
- İfade alacak kişilerin toplumsal cinsiyet meseleleri hakkında eğitilmesi.
- Birebir hanelerle görüşmeye giden ölüm oranı araştırması ekiplerinde, yetişkin kadınları tanıklığa çağırırken, proaktif bir çalışma olarak cinsiyete özel soruşturma görevlilerinin bulundurulması.
- 200 kadının tanıklığından meydana gelen sözlü tarih arşivi oluşturulması.

İfade alımının niceliksel biçimde kayıt altına alınması kadın sağ kalanların deneyimlerini ne ölçüde bozmakta ve gerçeğin altında temsil etmekte ise, bu niteliksel araştırma metodları da kadınların deneyimlerini o kadar gözler önüne sermekte ve cinsiyet temelli insan hakları kayıtlarının görünmez olmasının o kadar önüne geçmektedir. Son olarak, CAVR aynı zamanda diğer araştırma çabaları içinde de temel ifade alma işlevlerine yer vermiştir. Hane bazında ölüm oranı araştırmasında Komisyon her araştırma ekibinde, her hanede en az bir yetişkin kadınla ayrıca birebir mülakat yapacak en az bir kadın bulundurmıştır.²⁶ Bu yaratıcı çabalar, Komisyonun cinsel şiddet üzerine bulgularını bir nirengi noktası yapmasını ve bir dizi kaynağın toplumsal cinsiyet meselelerini ele alma biçimini zenginleştirmesini sağlamıştır.

Medya stratejisi ve topluluklara yönelik sosyal destek tedbirleri, mağdurlara uygun ve cinsiyete duyarlı bir kamusal yüz sergileme konusunda önemli olabilmektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere, kadın gruplarıyla ilişki geliştirmek de kadın mağdurların güvenini kazanmakta etkilidir. Haiti'de, Port-au-Prince'in dışındaki bölgelerde Ulusal Hakikat ve Adalet Komisyonu'nun çalışmaları, ancak yerel sivil toplum örgütlerinin katkılarıyla mümkün olabildiği.²⁷

26 Bkz. Kusafuka, not 19.

27 Bkz. Johanna Hermann, "Sessiz Hakikat: Haiti Ulusal Hakikat ve Adalet Komisyonu'nda Toplumsal Cinsiyetin Tanınması", Ağustos 2006, www.ictj.org

Yetersiz temsil edilen sesler ve konuları teşvik edebilmek için aynı zamanda ifade alan çalışanların bu kaygılar konusunda duyarlı olabilmeleri için özel eğitimler almaları gerekmektedir. Peru, Gana ve Doğu Timor'da bu tür eğitimler verilmiştir. Tanıklıkları alanların ihlal biçimleri konusunda ipuçlarını yakalayabilmeleri için, bir dizi mülakat teknikleri ve kadınların insan hakları deneyimlerinin genişliği konusunda düzgün bir biçimde eğitim görmüş olmaları gerekmektedir. Tanıklar ya da sağ kalanlar ifade alanların cinsiyet kimliklerine karşı hassasiyet hissedebilmekte ve bir kadınla görüştikleri takdirde daha rahat olabilmektedirler. Bazılarıysa ifadeyi alanın kimliğinden çok, komisyonun yaklaşım ve önceliklerine karşı daha hassas davranabilirler. Örneğin bazı kadınlar mağdurlaşma kavramıyla ilişkili olarak savunmasız ve güçsüz addedilecek olmaktan ötürü kızgınlık duyabilmekte, eğer ifadeyi alan ekip tanıklara yönelik olarak özellikle koruyucu bir tutum sergilerlerse bunu büyüklük taslama ve adil olmayan bir düzene karşı verilen mücadeleyi depolitize edecek bir davranış olarak görebilmektedirler. Tanıklık yapanlar, kimliklerinin yaralarına indirgenmediği itibarlı bir mücadeleyi tercih edebilirler. Güney Afrika'da pek çok önde gelen Afrika Ulusal Kongresi aktivisti, mağdur kimliğine dair hâkim kurgu kendilerine dair kurtuluş mücadelesi veren aktivistler algısına uymadığı için ortaya çıkmayı reddetmişlerdir. Mağdurların güçlenme ve zayıflık duygularının karmaşıklığı – ve aslında “mağdur” teriminin kendisinin yanlıcılığı – mutlaka ele alınması gereken konulardandır.

Yvonne Khutwane ve Güney Afrika Hakikat Komisyonu

Fiona Ross, Güney Afrika TRC'de Yvonne Khutwane'in tanıklığından yola çıkarak, hakikat komisyonu sürecinde “mağdur”/sağ kalanların komisyona olan inancının nasıl korunacağı meselesinde bu konuların aslında gerçek sorunlar olduğunu gösteren bir hikâye anlatmaktadır. Khutwane, ırk ayrımı rejiminin temelden bir hak ihlali olduğunu göstermek ve kendisinin mücadelesini torunlarının da bilmesini istediği için “hakikat komisyonunda ortaya çıkmaya” karar verir. Yvonne Khutwane yaşadığı insan hakları ihlalleri hakkında tanıklık eder: tutuklanmış, tek başına bir hücrede tutulmuş, sorgulanmış, işkence görmüş ve dayak yemiştir. Evi yakılmış ve bir polisin tecavüzüne maruz kalmıştır. Aynı zamanda bu yıllar boyunca sürdürdüğü politik aktivizmin hikâyesini de aktarır. Komisyon'a genç kızlığından beri ANC ile ilişkisi olduğunu ve ANC'nin yer altı örgütlenmesinde pek çok siyasi sorumluluk aldığını anlatır.

Bu aktivizm tarihi, Khutwane'in kendi kimliği, kendisini nasıl tanıttığı ve ardında bırakmak istediği miras açısından mutlaka büyük bir önem taşımaktayken Komisyon'un Khutwane'in tanıklığına ilişkin anlatısında arka planda kaybolmaktadır. Üstelik tecavüz, anlattığı pek çok ihlalden yalnızca birisi iken, komisyon sonuç raporunda altı çizilen tek konu olur; Khutwane için tutuklamalar, hapsedilmeler, tek başına tutulmalar ve sorgulamaların hepsi kurtuluş mücadelesinin zorlu yolunu oluşturmaktayken, TRC'nin kadın mağdurlara ilişkin sempati kuran ancak basitleştirici “beklentisinin” merkezinde ise tecavüz yer almaktadır – tek travmatik ihlalin tecavüz olduğu varsayılmaktadır. Bir yoruma göre TRC hikâyeleri yeniden anlatırken “zararların çeşitliliği ortadan kalkmakta ve bu bir cinsel şiddet hikâyesine dönüşmekteydi”.

Belki bunun nedenlerinden biri, komisyon üyelerinin cinsiyet adaleti konusuna yoğunlaşmış ve tecavüz konusuna dikkat çekmek istiyor olmalarıdır. Ancak, pek çok tecavüz mağduru ortaya çıkmamış, dolayısıyla da Khutwane paha biçilemez bir tecavüz hikâyesine dönüşmüştür.

Komisyon'un Khutwane'a yaklaşımı aynı zamanda kadın hareketi açısından “bir ürün olarak hakikat” ile “bir süreç olarak hakikat” arasındaki mücadelenin de hikâyesidir. Antjie Krog'un *Kafatasının Ülkesi*'nde, hayali bir Komisyon üyesi şunları söyler, “Hiç kimsenin bütün bir yaşam boyu süren acı ve yıkım pahasına oluşan bir hikâyeyi kendine mal etme hakkı yoktur.”

Asıl mesele bundan sonraki komisyonların, kadınların sesini kamusal alana taşımak ve kadınları yalnızca cinsel istismar istatistiklerini ortaya çıkarmamıza yarayacak, bir grafiğin üstündeki noktalar olarak değil, kadınların insan hakları ihlallerine çeşitli cevaplar geliştiren aktivistler olduğunu tanıyarak, kadınların insan hakları ihlali deneyimlerinin daha karmaşık biçimlerde temsil edilmesini sağlamalarına destek olmaktır.

- Fiona Ross, *Tanık Olmak* ve Antjie Krog, *Kafatasının Ülkesi*

Bu elbette “mağdur” kelimesi, ya da akla getirdiği konular, yok sayılmalıdır anlamına gelmez. Bazı mağdurlar kendilerini oldukça savunmasız – ya da kurbanlaştırılmış – hissedebilmektedirler. Pek çoğu yaşadıkları ihlallerden ötürü duygusal olarak yıkıma uğramıştır; ifade vermenin de yeniden bir travmaya yol açtığı konusunda raporlar bulunmaktadır. Bu durum özellikle hikâyelerini pek çok defa insan hakları soruşturması yürütenlere, rapor hazırlayanlara, polise ve akademik araştırmacılara anlatan mağdurlar için geçerlidir. Dolayısıyla ifade alanları, tanıklık ederken duyulan psikolojik stresle nasıl empati kurarak baş edebilecekleri konusunda eğitmek önemlidir. İfade alım formlarının, mağdurun ifadesini standartlaştırılmış hukuki kutucuklara hapseden katı kategorilere indirgememeleri açısından yeniden düzenlemek de gerekmektedir. İfade alım süreci, temelinde aradaki iletişimi şekillendiren form ve sorular aracılığıyla gerçekleşmektedir; dolayısıyla ifade alanının ve mağdurun bu soruları itibarlı bir alanda ve karşılıklı olarak şekillendirmeleri önemlidir. Bu yalnızca travma ve soruşturma yaklaşımının kendisinden kaynaklanan etik şiddetle ilgili bir kaygı değildir; hakikat, sahiplik ve mağdurların rolü açısından önemlidir. Daha önceki komisyonlar, hakikati anlatma sürecinin, ortaya çıkan hakikatler üzerinde etkisi olduğunu göstermektedir.

Komisyonlar aynı zamanda soruşturmalarının sonucunu geri bildirim olarak verebilecekleri iletişim bilgilerini alma konusunda çaba göstermelidirler. Güney Afrika'da ifade alma konusunda oldukça çaba harcanmışken, mağdurlarla takip görüşmeleri yapmak konusunda yeterince çalışılmamıştır;²⁸ şu anda TRC'nin görev süresi dolduğu için de mağdurlar kayıtlarına ulaşmak konusunda güçlük yaşamaktadırlar. Kayıtlara ulaşmak, özellikle kayıpların aileleri için yüksek önceliğe sahiptir.²⁹ Aslında kayıplar, mağdurların hakikate erişimini kolaylaştıracak stratejiler bulmanın önemine işaret etmektedir. Hakikati dile getirme ve hakikat arayışını, komisyonun mağdurlara başlarına gelen ihlallerle ilgili olarak konuşabilecekleri bir tartışma alanı açtığı, ama aynı zamanda da buradan kendilerini etkileyen insan hakları ihlalleri hakkında daha fazla bilgi edinebildikleri diyalektik bir süreç olarak ele almak değerli olabilir. İlerideki komisyonlar kendi çalışmalarına, hakikati ortaya çıkarma ve yayma işlevlerini de ekleyecek şekilde tasarlanmalıdırlar.

Son olarak, komisyonlar çoğu zaman ifade alımı için açık ya da kapalı bir liste kullanma sorusuyla

28 Yasmin Sooka ile söyleşi, Aralık 2004.

29 Bkz. Kızıl Haç Uluslararası Merkezi, “Kayıplar için Tavsiyeler: Hesabı Verilemeyen İnsanlarla ilgili Konular için Çözüm Mekanizmaları”, 2002.

uğraşmak zorunda kalmaktadırlar – diğer bir deyişle, komisyonun görev süresi tamamlandıktan sonra ifade verilip verilemeyeceği ve mağdurların kayıt olup olamayacağı sorusuyla. Genellikle, bu tür sorumluluklar yerel hükümetlere, insan hakları komisyonlarına, ombudsman bürosuna ya da diğer dairelere aktarılabilir. Aşağıda bahsedileceği üzere, komisyonun bitiminden sonra ifade verilmesi için düzenleme yapılması, tazminat için uygunluk ve kayıtların netleştirilmesi açısından önemli olabilir. Pek çok vakada, açık liste – kısa bir süre için olsa da – daha fazla kadına yer verilmesine yardımcı olabilir, zira marjinal gruplar karşı karşıya kaldıkları ihlalleri açıklamada daha ağır davranmaktadırlar. Bu bağlamda açık liste, komisyon kayıtlarında yeterince temsil edilmeyenleri haritalamayı sağlayabilir ve tazminat konusunda proaktif bir tedbir olabilir.

F. Soruşturmalar

Soruşturmalar, kadınların yaşadıkları insan hakları ihlallerini belgelemek ve ihlaldeki cinsiyet temelli biçimleri haritalamak açısından genellikle zor bir alandır. Pek çok geçiş dönemi adaleti mekanizması (hakikat komisyonları, yargılamalar ve tazmin programları gibi) bireysel ihlallerin vaka bazında belirlenmesi ve tek tek mağdurlara verilen zararlara dayalı bir işleyiş metodolojisi kullanmaktadır. Bunu, hukuki sorumluluk ve zararı izlemeye yönelik bir adli yaklaşım olarak tanımlamak en doğrusu olacaktır. Bazı hakikat komisyonları ihlallerin kurumsal bağlamları ile ilgilenirken enerjilerinin çoğunu birey olarak mağdur ve faillere yönelik olarak kullanmaktadırlar. İncelenen dönemde mümkün olduğu kadar çok vakanın iyi bir biçimde belgelenmesini temin etmek açısından, bireysel vakaların adli soruşturmalarının yapılması önemli olabilmektedir. Üstelik bu tür bir yaklaşım, hem mağdurlara hem de faillere yönelik önemli koruma programlarının sağlanması açısından da önemlidir. Ancak bu yaklaşım, arka plandaki toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yapısal ve sistemik özelliklerini tam anlamıyla göremeyebilmektedir. Bu, kadınlara yönelik insan hakları ihlalleri söz konusu olduğunda özellikle problemlidir, çünkü arka plandaki toplumsal cinsiyet ilişkilerinden kaynaklı hiyerarşi ve eşitsizlikler, cinsiyet temelli insan hakları ihlallerinin özelliklerini ve yaygınlığını belirleyen önemli koşullardandır. Cinsiyet temelli suçları vaka bazında arka plandaki diğer yapılardan suni bir biçimde soyutlamak, hesap verme yükümlülüğüne dair analizleri tahrif etmekte ve önleme ve tazmin çabalarına mani olmaktadır.

İnsan hakları ihlallerinden kaynaklı zararların en kötü tarafı yalnızca fiilin kendisi değil, bu fiili mümkün kılan bir dizi sosyal davranış ve siyaset çerçevesidir. Peru'da sivil çatışma döneminde tecavüz ve hamileliği sürdürmeye zorlama (kürtaj yasa dışıdır) çok yaygın bir biçimde görülmüştür. Soruşturmayı yürütenler bu şartlar altında, tecavüz neticesinde oluşan ve sürdürülmeye zorlanan hamileliklerin sayısını düzgün bir biçimde belirleyebilmek için, toplulukla daha sağlam bir güven ilişkisi kurmak ihtiyacında olmuşlardır. Üstelik Peru devleti kürtajı suç saydığından ve Katolik Kilisesi kürtaj haklarının kullanılmasını kınadığından tecavüzün yol açtığı zarar, mağdurların seçeneklerini sınırlayan sosyal yaklaşımlar ve hukuki ve siyasi çerçeve ile daha da artmıştır. Her ne kadar suçu soruşturmaya dair geleneksel süreçte fail olarak tecavüzcünün kendisine yoğunlaşılsa da, hakikat komisyonunda soruşturmayı yürütenler zarara daha geniş bir bakış açısından bakmalı ve suç üzerinde etkisi olabilecek hukuki ve ideolojik durum da dâhil olmak üzere diğer etmenleri de araştırmalıdır. Bu bağlamda elbette soruşturmayı yürütenlerin ve araştırmacıların bazı özellikleri belirsiz hale gelebilmektedir.

Bazı geçiş dönemi adaleti kurumları, ihlaller için uygun koşulları tanıyıp, bunun sorumlularını

mesul tutma konusunda önemli adımlar atmışlardır. Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi (International Criminal Tribunal of Rwanda - ICTR), üç medya patronunu Ruanda'da nefret havasının yaratılmasına destek olmak ve Tutsi etnik grubu üyelerinin hedef alınmasını kolaylaştırmakla suçlamıştır. Suç ile suçu mümkün kılan şartlar arasında ilişki kurulması açısından bu önemli bir aşamadır. Ancak suçu mümkün kılan koşulları belirlemek konusunda toplumsal cinsiyetle ilgili önyargılar söz konusu olduğunda bazı zorluklar bulunmaktadır, çünkü bu önyargılar çok yaygın ve yapısaldır. Hakikat komisyonlarının soruşturma daireleri genellikle hakikati kanıtlanabilir olana indirgemektedirler; oysa cinsiyete dayalı ihlaller bu kriterler açısından bakıldığında farkedilemeyecek kadar kökleşmiş bir yapıya sahiptir. Örneğin, bir komisyonun, maço bir kültür yaratılmasına dair askeri bir muhtıra bulup, bunu kadınların istismarına yönelik bir hava yaratılmasından sorumlu tutması mümkün değildir.

Tecavüz gibi suçlarla ilgili olarak başka özel kanıt problemleri de vardır. Mahrem suçlarda görgü tanıklarının ifadelerinin teyidinin yapılması zordur. Ayrıca, zaman geçtikçe, kesin kanıt bulmak daha da zorlaşmaktadır; şikâyet hemen yapılabilse dahi fiziksel kanıtların korunmasında zamana karşı yarışılır. Üstelik polisin ifade alma pratikleri kadın mağdurlara karşı her zaman dostça bir yaklaşım içermemektedir; cinsel şiddet şikâyetlerine karşı da duyarlı olmayabilmektedir. Geleneksel olarak, ceza hukuku usul ve yöntemleri içinde yer alan soruşturma ekiplerinde erkekler çoğunluktadır ve feministler uzun zamandan beri bunun şikâyet mekanizmalarının kadınlar açısından etkili çalıştırılabilmesinin önünde bir engel teşkil edebileceği öne sürmektedir.³⁰ Hatta bu problem, Gana ve Güney Afrika komisyonlarında olduğu gibi soruşturmayı yürütenlerin önemli bir kısmı polislik ya da istihbaratçılık geçmişine sahip olduklarında daha da artabilir, zira bu kurumların yerleşik pratik ve yaklaşımları ile hakikat komisyonlarının mağdur odaklı değerler sistemi arasında uyumsuzluklar bulunabilir. Bu zorluklar azınlıklara mensup ya da yoksul kadınlar, eşcinseller, politik muhalifler, seks işçileri ve kadınlık normlarının dışında kalan diğer kadınlar açısından daha da fazla olabilir. Bir dizi geçiş dönemi adaleti mekanizması içinde, kadınlara yönelik insan hakları ihlallerinin ortaya çıkarılması açısından en büyük zorluklardan biri de kanıt toplanmasıyla ilgili meselelerdir. Kadın grupları uzun zamandır bu alanda reform yapılması çağrısında bulunmaktadır. Bu reformlar gerçekleştirildiği takdirde, soruşturmanın odak noktaları açısından belirgin etkileri olacaktır. Örneğin Roma Statüsü'nün şartları üzerine yapılan tartışmalar esnasında Cinsiyet Adaleti İçin Kadınların Komitesi (hala bazı yargı çevrelerinde var olan) tecavüz suçlamasında rıza olmadığını kanıtlaması gerekliliğinin kaldırılması için çağrıda bulunmuştur. Komite, baskıcı şartlar altında rıza ihtimalinin olabileceğinin düşünülmesinin tutarsız olduğunu savunmuştur; cebir altında kabul, rıza oluşturmaz ve kadının cinsel geçmişi ile bir ilgisi yoktur.³¹ Bu gibi konularda uluslararası hukukta yakın zamanda gerçekleşen ilerlemeler, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin, en azından cinsel şiddet söz konusu olduğunda, artık daha ilerici kanıt toplama kurallarıyla çalışmasını sağlamıştır.

Resmi Komisyon Bulgularında Belgelenen Cinsel Şiddet

Gana NRC: Cinsel şiddet mağdurlarının yüzde 42.9'u kadındır.

Doğu Timor CAVR: Cinsel şiddet mağdurlarının yüzde 90'ı kadındır.

30 Bu problemi ele almaya yönelik bir çaba olarak Brezilya ve Hindistan gibi ülkeler bazı bölgelerde sadece kadınlara yönelik polis merkezleri kurmuşlardır.

31 Roma Statüsü'ne karşı (başarılı bir biçimde) öne çıkan savunuculuk platformu için bu fikirler kilit önem taşımaktadır (bkz. <http://www.iccwomen.org/archive/icc/iccpc/111999pc/rpe.htm>)

Sierra Leone TRC: Cinsel kölelik ve tecavüz vakalarının yüzde 100'ü kadınlardır; bildirilen cinsel istismar vakalarının yüzde 38.5'i kadındır.

Güney Afrika TRC: Cinsel şiddet mağduriyeti de içeren tanıklıklardan yüzde 40'ını kadınlar oluşturmaktadır.

Bazı durumlarda hakikat komisyonları, suçlamalarla ilgili kalıplara ve komuta sorumluluğu hattına bakarak da kanıt bulabilmektedir. Örneğin, bir mülteci kampıyla ya da hapishaneyle ilgili olarak çok sayıda şikâyet varsa komisyon, buranın başında olanların tecavüzün yaygın olduğundan haberdar olup olmadıkları ve tedbir alabilecekleri halde bu ihlallerin olmasına izin verip vermedikleri konusunda araştırma yapabilir. Daha az kurumsal ortamlarda (örneğin merkezi olmayan, belirgin bir kontrol veya liderliği bulunmayan milis kuvvetlerinde) kanıt ve komuta sorumluluğu hatlarını bulmak güçleşecektir. Bu pratik zorluklar yapısal anlamda yerleşik ihlallerle birleştiğinde, soruşturmanın odağının (tek tek failleri belirlemenin yanı sıra) ihlalcı kurumları inceleyecek ve reforme edecek şekilde genişletilmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Aslında, Guatemala'da komisyon sonrası kovuşturma yürüten savcılardan biri, *kime* karşı takibat yürütüldüğünün, en az kaç kişiye karşı takibat yürütüldüğü kadar önemli olduğunu belirtmektedir.³² Bu fikir, özellikle hakikat komisyonları açısından son derece geçerlidir; çünkü bu komisyonlar, geleneksel kovuşturma çalışmalarındaki ceza hukuku süreçlerine nazaran daha az donanımına sahiptir, ancak ceza hukuku kayıtları açısından daha geniş bir perspektif sunabilecek bir konumdadır. Hakikat komisyonları, ceza kovuşturmasında yer alan daha sert bir “şüpheye mahal vermeyen kanıt” kriterinden ziyade, olasılık ihtimallerine dayalı bir denge üzerinde hareket eder; dolayısıyla, kanıtla ilişkin gereklilikler, daha “mağdur dostudur”. Yine de, kanıt toplama kuralları ve usul ve yöntemlerindeki cinsiyete dayalı yerleşik önyargılara karşı duyarlı olmak, komisyonun bulguları ve resmi kayıt oluşturması açısından önemlidir.

G. Araştırma

Araştırma bölümünün görevi, genellikle hikâyeye sonuç raporunda nasıl yer verileceğini açısından çok önemlidir. Her ne kadar daha geniş bir anlatı açısından niceliksel verilerden yola çıkarak bulunan kalıplar da faydalı olsa da, bu yalnızca kadın mağdur sayısına dayalı istatistiksel bir rapor değildir. Daha çok, şiddet politikasını analiz etmek üzere daha niceliksel ve disiplinler arası bir araştırma projesinin yürütülmesini içermektedir. Dolayısıyla, araştırma önceliklerini oluşturmak ve araştırma metodolojisini şekillendirmek, cinsiyet temelli insan hakları ihlallerinin izlenebilirliğini mümkün kılan ve buna katkıda bulunan koşullara yoğunlaşmakta kilit önem taşımaktadır.

Geçerli feminist araştırma yöntemleri içinde iki analitik çerçeve, arka planda bulunan bu şartlara bakmak için bir pencere sunmuştur: özel/kamusal ayrımı ve sıradan ve sıra dışı şiddet arasındaki süreklilik. Gana'da, kadınlara verilen zararın biçimleri üzerine çalışan araştırmacılar, bu sicilin önemli bir kısmının özel ve kamusal alan arasındaki sınırları kontrol etme çabası üzerinden anlaşılabilirliğini öne sürmektedirler. Örneğin, pazarların bombalanması, malların tahrip edilmesi ya da mallara el konulması, soyunmaya ve çıplak kalmaya zorlama, dayak, cinsel taciz ve diğer vahşet biçimleri ve hapsedme gibi yollarla, pazarda çalışan kadınlar ve onların ekonomik geçim kaynakları hedeflenmiştir. Bazılarına göre bu eziyetin temelinde kadınları evde tutmaya dayalı ve

32 Paul F.Seils, “Guatemala'da Uzlaşma: Akıllı Adalet, Irk ve Sınıf”, 2002, <http://rac.sagepub.com/content/vol44/issue1>

ekonomik özgürlüklerini kazanmalarına öfke duyan bir ideoloji vardır.³³

Özel/kamusal ayrımı Kuzey İrlanda'yı düşünürken bir başka açıdan uygundur. Kuzey İrlanda örneğinde, Belfast'ta ev ev dolaşarak yakın zamanda yürütülen çalışmalar³⁴, özel/kamusal ayrımının aslında nasıl kadın mağdurların politik alanda yaşadıkları ihlalleri bulanıklaştırmakta kullanıldığını göstermektedir. Her ne kadar bu aramalar erkekleri hedef olarak almaktaysa da, kadınlara yönelik aramaların etkilerinin izini sürmek, hanelere zorla girilmesinin cinsiyete dayalı boyutlarının pek çok aşamada çok önemli olduğunu göstermektedir. Askerlerin sınır aşımı, “özel” alanları “kamusal” alanlara dönüştürmektedir; aramalar Katolik topraklarında Britanya ordusunun hâkimiyetini temsil eden bir küçük evrendir; bu pratik, muhalif erkeklerin kadın ve çocukların gözü önünde “kadınlaştırılmasına” giden milliyetçi yoldur; aramalar, çocukları ve eşlerini baskın ve sorgulama anında koruyan kadınları evin reisi olarak kurarken aynı zamanda da “güvenli” bir yer olduğu varsayılan “özel” alanda aslında kadınların ne kadar savunmasız olduğunu altını çizmektedir. Bu örnek, pek çok kaynağa dayanmanın ve kadınların yaşam şartlarına duyarlı araştırma yürütmenin önemini vurgulamaktadır. Yalnızca fiil olarak insan hakları ihlallerine yoğunlaşan araştırmalar, bu fiillerin gerçekleştiği alanların önemli toplumsal cinsiyet boyutlarını, ya da gündelik hayatlarında kadınlar açısından bu alanların politik ve kişisel anlamlarını tam olarak yakalayamayabilmektedirler.

“Politik tecavüzün hiçbir farklı neticesi yoktur. Arkasında da tamamen aynı mantık bulunmaktadır – bir kadına yönelik şiddet içeren bir fiil ... Aslında kadın, kadın olduğu için cezalandırılır.” - Beth Goldblatt ve Sheile Meintjes, Jessie Duarte'den alıntı ile, “Güney Afrikalı Kadınlar Hakikatin Ortaya Çıkmasını Talep Ediyor”, içinde Meredith Turshen ve Clotilde Twagiramariya (der.) Savaş Zamanı Kadınlar Ne Yapar: Afrika'da Toplumsal Cinsiyet ve Çatışma, 1998

Pek çok hakikat komisyonu girişimi devlet içindeki siyasi çatışmaları, ya da devlet gücünü ele geçirmeyi hedefleyenleri başroldeki aktörler olarak ele almaktadır. Ayrıca devlet politikaları ve ideolojilerine yoğunlaşmaktadırlar. Her ne kadar devlet kaçınılmaz olarak bir referans noktası oluştursa da, kamusal ve özel alanlar arasındaki ayrım (ve bu ayrımın bir başka türüsü olan devlete dair olan ve olmayan çatışmalar) kadınların ezilmesinin pek çok farklı bağlamda gerçekleştiğini gözler önüne sermektedir. Örneğin komisyon raporları hane içi şiddet, tecavüz ve aile içinde cinsel istismarın savaş ve baskı dönemlerinde arttığını göstermektedir. Her ne kadar bu ihlaller kamusal alandaki şiddetle karmaşık süreklilikler gösterse de, genellikle politik değil özel olarak kodlanmaktadır. Güney Afrika'da TRC'nin yetkisi siyasi nedenli şiddete kısmi ya da şartlı af getirdiği için, bu konuda artık mutlaka ne yapılacağına karar verilmesi gereken bir noktaya gelinmiş ve Komisyon'un tecavüzün siyasi bir fiil olup olmadığı sorusuyla uğraşması gerekmiştir. TRC çalışanları arasındaki yolsuzluk tartışmalarının yanı sıra, bu konu da daha geniş feminist camia açısından zorluk yaratmıştır. Neticede Komisyon, yetkisinin yorum alanı içinde tecavüzün politik olmadığı kararını almıştır. Bu sonuç tecavüze daha yüksek bir ceza öngörmekle birlikte, cinsel şiddet politikasının tanınması için mücadele veren, cinsel şiddetin kadınların ezilmesindeki rolünü ve ırk ilişkileri ile ırk ayrımı etrafındaki siyasi mücadeleler ile ilişkisini göstermeye çalışan Güney

33 “Geçiş Dönemindeki Bir Toplumun Çapraz Dinamikleri”, Gana Demokratik Gelişme Merkezi'nin (CDD-Gana) düzenlediği atölyenin raporu, Ekim 2004.

34 Com Campbell ve diğerlerinin Ulster Üniversitesi konferansında sunduğu ve tartıştığı çalışmayı inceleyiniz, “Kadınlar ve İnsan Hakları: Çatışma, Değişim ve Dönüşüm”, Belfast, Mayıs 2005.

Afrika feminist mücadelesi açısından belirsiz ve problemlı bir mesaj vermiştir. Diğer forumlarda tecavüz – özellikle de Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde ve ICTR'de – bir savaş, etnik temizlik ve soykırım silahı olarak tanınmıştır.

Sıradan ve sıra dışı şiddet arasındaki ayırım, araştırma yaparken ve insan hakları kayıtlarını tutarken kadınların yaşam şartlarını bulanıklaştıracak bir başka yaygın önyargı açısından mihenk taşı olabilir. Uluslararası adalet girişimleri genellikle sıra dışı şiddetten yola çıkılarak oluşturulsa da, kadına yönelik şiddeti yapısal ve ideolojik anlamda mümkün kılan şartlara dikkat edildiğinde, bu tür şiddetin köklerinin kendinden önceki dönemde olduğu ve etkilerinin sonraki dönemlere kadar gidebileceği görülmektedir. Örneğin Peru CVR'nin Sonuç Raporu kadınlar ve silahlı çatışma üzerine bir bölüm içermekte ve bu bölümde milliyetçilik ideolojilerinin (belki iç savaş döneminden önce de) kadınlara yönelik insan hakları ihlalleri açısından nasıl uygun bir zemin hazırladıkları anlatılmaktadır. Mesela Komisyon, erkeklik ve kadınlık mefhumlarının ve sosyal düzenin yapısal özelliklerinin insan hakları sicilini nasıl etkilediğini incelemiştir.³⁵ Pek çok komisyon, araştırma biriminin enerji ve kaynaklarını, sıradan ve sıra dışı şiddet arasındaki bağlantılar üzerine bir araştırma geliştirmek ve insan hakları ihlali oluşturan fiillerin daha geniş kalıp ve yapılar içindeki yerini göstermek konusunda harcamak isteyebilmektedir. İdeolojinin rolünü benzer bir biçimde tanıyarak ICTR, Tutsi kadınlara yönelik ırkçı retoriğin suça teşvik olduğuna karar vermiştir; bir anlamda, arka plandaki bu ideoloji Tutsi kadınları tecavüze “açık” hale getirmiştir. Bu nedenle Mahkeme, bu retoriği kullananları sorumlu tutmuştur.

Militarizm ve sıra dışı şiddet sürecinin çatışma sonrası dönemdeki etkileri üzerine çalışmak da önemlidir. Örneğin Güney Afrika'da ırk ayrımı bağlamındaki politik şiddetin özellikleri, ırk ayrımı dönemi sonrasında kadına yönelik şiddetin yüksek oranda oluşunu açıklamakta kullanılabilir. Tecavüzün siyasi olup olmadığı konusundaki belirsizlik, bu meselenin kurtuluş mücadelesi ile bağı (özellikle, kamusal ihlaller cezalandırılırken özeldeki şiddete tolerans gösterilmesi), ırk ayrımı stratejisi olarak siyah erkeklerin “demaskülenizasyonu” ve sıradışı şiddet yılları neticesinde oluşmuş diğer izler (her ne kadar karmaşık ve bazen çelişkili biçimlerde de olsa), günümüzde cinsel şiddet açısından kolaylaştırıcı şartlar sunmaktadır. Bazıları TRC'nin, kurtuluş mücadelesinin dinamikleri ile Komisyonun üzerine çalıştığı sosyal bağlamdaki sıra dışı bir biçimde yüksek olan cinsel şiddet oranları arasındaki bağlantıları araştırma fırsatını kaçırdığını öne sürmektedirler.³⁶

Pek çok örnekte araştırmacılar, kadınların politik şiddetten kaynaklı deneyimlerine ışık tutmuşlardır. Bir ulusun insan hakları sicilinin toplumsal cinsiyete dayalı bağlamını incelemeye yarayacak analitik çerçeve tarihsel özgüllüğe sahiptir; dolayısıyla kamusal/özel ayrımı gibi evrensel çerçevelerden yola çıkmak, bu tarihi projeye katkıda bulunacağı yerde değerini azaltacaktır. Hiçbir şey olmasa bile bu deneyimler, hakikat komisyonunun neyi “politik” olarak tanımladığının bağlama göre değişkenlik gösterdiğini ve araştırma biriminin komisyon içinde insan hakları ihlallerini nasıl anladığımızın detaylarını ortaya çıkaran bir analiz öne sürecek ve geliştirecek önemli bir kurumsal alan olduğunu bizlere göstermektedir.

H. Kamuya Açık Oturumlar

35 Bkz CVR Sonuç Raporu, not 6.

36 Beth Goldblatt ile söyleşi, 22 Temmuz 2004.

1. Tematik oturumlar

Tematik oturumlar, hakikat komisyonu işlemlerinin gittikçe daha önemli bir ögesi haline gelmektedir. Bir ülkenin insan hakları ihlallerindeki önemli meselelerin altını çizerek, çatışmanın yapısal koşulları (uluslararası aktörlerin rolü gibi), çatışmanın kilit boyutları (etnisite gibi konuları) ve pek çok aktörü (çok uluslu şirketler gibi) hakkında daha geniş bir çerçeveden kamusal tartışmalar yürütülmesini sağlamaktadır. Ele alınan konular çeşitlidir, ancak tematik oturumlar genellikle sosyal yapı üzerine bir diyalog başlatır ve hesap verme ve mağduriyete dair kavrayışı derinleştirir. Ayrıca hikâyeleri kişiselleştirir ve bireysel anlatıların daha geniş bir alana yayılmasını sağlar; çatışmanın arka planına vurgu yapar.

Tematik oturumlar, toplumsal cinsiyete dair konuları ele almak için özellikle umut verici bir kurumsal alandır. Bazı komisyonlar, daha geniş istismar ve direniş biçimlerinin, bunları mümkün kılan koşulların ve sosyal etkilerin altını çezecek şekilde kadın oturumları düzenlemektedir. Bazı örneklerde, birçok kadının yaşadıkları hakkındaki tanıklıklarını dinlemek için oturumları bir araya toplamak da istismarın toplumsal cinsiyet boyutunun altının çizilmesi açısından önem taşıyabilmektedir. Peru'da kadın oturumlarına, kadınlara yönelik insan hakları ihlallerini mümkün kılan ve arttıran yapısal koşullar ve kadınların bu ihlallere nasıl direndiklerine ilişkin uzman tanıklığı yapmak üzere feminist akademisyen ve aktivistler de çağrılmışlardır. Zaman zaman “tematik oturum” olarak da anılan bu yaklaşım, bir yandan bireyin kayıp ve sağ kalma deneyimine saygı gösterirken, öte yandan da bunun kolektif anlamını da tanımaktadır. Dolayısıyla, hem komisyona hem de ülkenin tümüne, çatışmanın toplumsal cinsiyet boyutlarını tanıma ve çatışma zamanındaki ihlaller ile barış zamanındaki ihlaller arasındaki bağlara işaret etme imkânı sağlanmış olmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere, sıradan ve sıra dışı şiddet arasında önemli süreklilik ve süreksizlikler vardır, ancak tematik oturumlarda bunlar ele alınmazsa bu bağlar belirsizleşebilir ve sosyal etkilerinin üstü örtülebilir.

CAVR Ulusal Genel Merkezi'nin hazırladığı Kadınlar ve Çatışma Üzerine Ulusal Oturum Raporu, 5 Mayıs 2003.

“Timorlu kadınlar, Doğu Timor'da 1974-1999 arasında 25 yıl süren savaş ve siyasi çatışma döneminde kadınlara yönelik insan hakları ihlalleriyle ilgili gerçekleri ortaya koydukları iki gün süren bir toplantı gerçekleştirdiler. Kabul, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (Comission on Reception Truth and Reconciliation - CAVR) tarafından gerçekleştirirken kamuya açık ulusal bir oturumda, Doğu Timor tarihinde ilk kez kadınlara deneyimlerini aktarmaları için merkezi bir konum tanındı.

Bunun sonucunda iki gün boyunca kadınlardan birinci elden, genellikle ağır duygusal yükü olan ve rahatsız edici tanıklıklar toplanarak, bu ihlallerin ardındaki kilit kurumlar, politikalar ve pratikler üzerine daha üzerine çalışılmış analizler bunlara eklendi. Dili'de evlerde, alışveriş ve çalışma mekânlarında, insanlar televizyonda oturumları takip ettiler. Tüm ülkede insanlar radyodan canlı yayına kilitlendiler. Oturumun ikinci gününde bir sınır bölgesi olan Maliana'da bulunan uluslararası bir gazetecinin de söylediği gibi “Maliana'nın tamamı radyo yayınına ayarlıydı.”

Bu iki günün akıllarda en iz bırakan tarafı, tanıklıkta bulunan kadınların vakur duruşları ve iç

güçleriydi. Hayatlarının en korkunç anlarını yeniden yaşarken kadınlar gözyaşlarına boğuluyor ve itidallerini sağlamak için konuşmalarına tekrar tekrar ara veriyorlardı. Her seferinde konuşmaya devam etmek istiyorlar, hikâyelerini anlatmanın kendileri için önemli olduğunu ve sessizlik döneminin artık sona erdiğini söylüyorlardı.

CAVR Kadın ve Çatışma üzerine olan bu ulusal oturumun ülkenin diğer yerlerindeki kadınları da öne çıkarmak ve hikâyelerini kayıt altına aldirmek konusunda cesaretlendireceğini umuyor. Bunun kadınlar için ne kadar zor olduğunu bilen CAVR'in çok sıkı mahremiyet tedbirleri ve her bölgede ifade almak üzere eğitim görmüş kadın çalışanları bulunur.

Tematik oturumlar aynı zamanda katılımı arttırabilir ve toplumsal cinsiyet meseleleriyle daha geniş bir çevrenin ilgilenmesini sağlayabilir. Sierra Leone'de kadın oturumlarından evvel Freetown'da yapılan kadın yürüyüşü, davalara enerji ve dayanışma getirmiştir. Doğu Timor'da Komisyon, insan hakları sicili ve CAVR'nin çalışmaları hakkında topluluk bazında bir dizi tartışma yürütmüştür ve bu tartışmaların neredeyse yüzde 10'unda yalnızca kadın katılımı olmuştur.³⁷ Bu şekilde, kadınların deneyimlerinin kilit özelliklerinin altını çizen ülke çapındaki toplumsal cinsiyet oturumlarını tamamlayıcı bir faaliyette bulunulmuştur.

Üstelik tematik oturumlar, daha dışarıdan seslerin katkısıyla komisyonun çalışma alanının genişlemesine yardımcı olmaktadır. Peru'da uzman ifadeleri, kürtajin yasak olduğu bağlamlarda tecavüz ve hamileliği sürdürmeye zorlamanın – ki bunlar CVR'nin Sonuç Raporu açısından çok ihtilafli meselelerdir - etkisinin altını çizmiştir. Benzer bir biçimde, Komisyonun toplumsal cinsiyet biriminin ve Sonuç Raporu'ndaki kadın bölümlerinde pek de yer verilmeyen bir mesele olan savaşın yerinden edilmiş kadınlar üzerindeki büyük sosyo ekonomik etkisini ele almak için de bir fırsat oluşturmuştur.

Son olarak tematik oturumlar, kadınların politik istismar ve şiddete suç ortağı olması ya da direnmesi gibi pek çok deneyimlerini daha karmaşık biçimlerde ele almak için bir fırsat sunmaktadır. Genellikle, bireysel oturumlar, komisyonun soruşturma konusundaki yetki alanına uygun olarak yaşanan ihlaller etrafında yapılandırılır; pek çok örnekte bireysel oturumlara “mağdur oturumları” da denilmektedir. Tematik oturumlar ise kadınların rolleri üzerine, militan ve askerler, yasa koyucular ve insan hakları aktivistlerinin de dâhil olmak üzere, daha karmaşık bir bakış açısı sunmaktadır. Üstelik aynı zamanda sıra dışı sağ kalma ve direniş örneklerine tanıklık ettikleri için bireysel oturumların mağduriyet üzerine yoğunlaşıyor olmaları, genellikle ortaya kayıp hikâyelerinin çıkmasına yol açmaktadır. Tematik oturumlar ise daha nüanslı bir anlatı ortaya çıkarabilmektedir.

Halk Mahkemelerinin/Oturumlarının Amaçları

Niamh Reilly ve Linda Posloszny

Kadınların Küresel Liderliği Merkezi, New Jersey Rutgers Devlet Üniversitesi, 2005

Kadınlar tanıklık yaptıklarında, yalnızca tüm kadınların düzenli bir biçimde maruz kaldığı istismarı görünür kılmazlar. Aynı zamanda mağdur olmaktan, hayatlarını değiştirmek üzere

37 Bkz. Kusafuka, not 19.

harekete geçen politik aktivitelere girişen ve dünyanın dört bir yanında milyonlarca kadının bu ihlalleri yaşamasını durdurmak amacı doğrultusunda gereken koşulları yaratan “sağ kalanlar” olmaya doğru evrilirler.

- Charlotte Bunch, “Çekincesiz: Kadınların İnsan Haklarının Sorumluluğu için Pekin Mahkemesi”

Belki de halk mahkemelerinin/oturumlarının en önemli kapsayıcı amacı, insan haklarına dair kendi kaygılarını ifade edebilecekleri ve görünür kılabilecekleri destekleyici bir kamusal alan sağlamaktır. Pek çok davada, mahkemeler/oturumlar ihlallere dair kişisel ve zaman zaman duygusal anlatılar içermekte ve bu insan hakları ihlallerini önleyecek ya da bitirecek bazı aktörlerin harekete geçmediğini göstermektedir. Ancak mahkemeler/oturumlar aynı zamanda bazı tema ve konular etrafında geliştirilen yaratıcı düzenlemeleri kutlamayı da hedefleyebilir. ... Dolayısıyla mahkemelerin/oturumların amaçları arasında aşağıdakilerden biri ya da birkaçı bulundurulabilir:

GÖRÜNÜRLÜK, EĞİTİM VE FARKINDALIĞIN ARTTIRILMASI

Halk mahkemeleri/oturumları kadınların insan haklarına dair kaygılarını daha geniş ulusal ya da uluslararası çevrelere duyuracak bir medya olayı olarak da işleyebilir. Ek olarak, bir mahkeme/oturum şunlar için kullanılabilir:

- Kadınların kendi insan haklarını korumaları ve sorumluluk alınmasını sağlamaya yönelik somut hareket ve stratejilerinin altının çizilmesi.
- Hedef grubun – yerel halk, okullar, hükümete bağlı birimler, yasa koyucular, hizmet sağlayıcılar, vb. - eğitimini ve kadın haklarının insan hakları olduğuna dair farkındalığını sağlamak.
- Kamusal temsilcileri, karar alıcıları ve fikir önderlerini, kadınların insan haklarının, yerel, ulusal, bölgesel ve/veya uluslararası alanları da etkilediği konusunda eğitmek ve duyarlı hale getirmek.
- Ana akım insan hakları kuruluşlarını kadınların insan haklarıyla ilgili konularda bilgilendirmeye yardımcı olmak.

KADINLARA YÖNELİK İNSAN HAKLARI İHLALLERİNİ KAYIT ALTINA ALMAK

Halk mahkemesi/oturumu kadınlara yönelik insan hakları ihlallerini yazılı döküm, fotoğraf ve ses ve video kayıtları yoluyla belgelemek için önemli bir fırsat sunabilir. Bir mahkeme/oturum şunları yapabilir:

- Savaş ve silahlı çatışma gibi durumlarda gerçekleşen insan hakları ihlallerinin tarihi bir belgesini oluşturmak.
- Var olan insan hakları mekanizmalarının kadınların insan haklarını teşvik etmek ve korumak konusundaki yetersizliklerinin altını çizmek.

İNSAN HAKLARINA SAYGININ VE SORUMLULUĞUN ARTMASINI TEŞVİK ETMEK

Mahkeme/oturum toplumsal cinsiyete dayalı insan hakları ihlalleri çerçevesinde kamusal sorumluluk alınmasına dair bir forum olarak kullanılabilir ve ihlalleri gerçekleştiren veya ihlallerin gerçekleşmesine ya da cezalandırılmamasına göz yuman kamu alanındaki temsilciler ile karar alıcıları, bu rollerini kabul etmeye zorlayabilir.

LOBİCİLİK FAALİYETLERİNİ GÜÇLENDİRMEK, BU FAALİYETLER İÇİN GEREKENLERİ SAĞLAMAK

Bir halk mahkemesi/oturumu bazı lobi faaliyetleri ya da kadınların insan hakları kampanyaları açısından güçlü bir temel etkinlik alanı oluşturabilir. Ek olarak, yasama, politika ve/veya telafi edici fiil ve ihlallerin tazminine yönelik belirli talep ve tavsiyeler açısından da bir dayanak noktası olabilir.

KAMPANYA ÖRGÜTLEMEK

Mahkeme/oturumlar hem ifade veren kadınları hem de onları dinleyenleri ya da olayı duyanları güçlendirir. Ayrıca:

- Kadınların özel ya da yerel mücadelelerini daha geniş global hareketler içine yerleştirir.
- Kadınların dünya çapında toplumsal cinsiyet temelli ihlalleri konusunda hesap verilmesi ve tazmini için yollar açılması talepleri anlamında artan kararlılığını gösterir.
- Kadınların insan hakları için verilen mücadeleyi genişletecek ve güçlendirecek merkezi bir olay olur.

KADINLARI GÜÇLENDİRMEK VE GÜÇLERİNİ SERGİLEMEK

Son olarak, halk mahkemeleri/oturumları, kadınlar için güçlerini sergileyebilecekleri ve kadınların insan hakları konusunda belirlenen başarılı stratejilerin altını çizebilecekleri bir fırsat oluşturur.

2. Bireysel oturumlar

Tematik oturumlar, kadınların bireysel oturumlara katılımının yerini almamalıdır. Kadınların sesinin sistemli bir biçimde bir ülkenin tarihinden dışlandığı durumlarda, sağ kalan kadınların ülkeye seslenmeleri ve bakış açılarını aktarmaları kilit önem taşıyabilmektedir. Kadınların istismara ilişkin deneyimlerinin kamusal alanın dışında tutulduğu, görmezden gelindiği ve tanınmadığı hallerde, bireysel oturumlar her bir bireyin hayatının değerli olduğunu kamusal alanda vurgulamakta; kadınlara ayrıcalıklı, resmi olarak kabul görmüş alanlarda ifade verme olanağı tanımak, kadınların istismar yaşamalarında devletin sorumluluğunu belirtmek açısından sembolik değer taşımaktadır. Son olarak, tematik toplumsal cinsiyet oturumları dışında kadınların ifade vermeleri, toplumsal cinsiyetin kadınların istismara ilişkin deneyimlerini anlamak için tek bakış açısı olmadığına altını çizmeye yardımcı olmaktadır. Kadınlar bir direniş hareketinin parçası ya da marjinal bir topluluğun üyesi oldukları için de hedef tahtasında olabilmektedirler. Üstelik hangi vakalara kamusal oturumlarda yer verileceği konusunda karar verilirken, hangi bağlamların üst üste geldiğine bakılmalı ve cinsiyete, kuşağa, bölgeye dayalı ya da etnik, ekonomik ve siyasi çeşitlilik de ele alınmalıdır.

“Bu (istatistik) tip bilgi, mağdur-sağ kalanların ve faillerin sözlü tanıklıklarıyla desteklenir. İstatistik, kaydettiği kişisel acıları eksiltme eğilimindedir; sözlü tanıklık ise, kendi başına, 'sağlam gerçekler' yerine anekdotlara dayalı olduğu söylenerek genellikle değersiz addedilir.” - Rosemary Jolly, “TRC: Şiddeti Cinsiyetlendirmek: TRC ve TRC ile ilgili Anlatılarda Erkekliği İncelemek”, Geçmiş Tayin Konferansı

Bu çeşitliliği temin etmek için komisyonun, dışarıya ulaşma çabalarını harekete geçirmesini ve kamusal tanıklıkları teşvik eden kurumsal ortamın sağlanması konusunda inisiyatifi ele almasını gerektirmektedir. Kadınların siyasi çatışmaya dair deneyimleriyle ilgili kamusal tartışma kadınlara yalnızca ülkeye seslenme konusunda bir platform tanımakla kalmamakta, aynı zamanda toplumun da kadınları etkileyen insan hakları ihlallerinden haberdar olmasına ve bunlarla uğraşmasına destek olmaktadır. Bazı örneklerde, bireysel oturumlar tanığın kimliği saklanacak ancak kamuya açık olacak şekilde düzenlenebilmektedir. Örneğin Nijerya'daki Port Harcourt oturumlarında, kadınların yüzleri örtülü biçimde tanıklık yapmalarına müsaade edilmiştir.³⁸ Peru'da, oturumların kamusal yayınında, mağdurların özel hayatını ihlal etmeden ülkedekilerin ihlallerden haberdar olmasını sağlamak amacıyla kadınların yüzleri bulanık olarak gösterilmiştir. Herhangi bir bağlamda komisyonlar, mağdurlar ve mağdur destek ve savunu grupları ile karşılıklı görüşerek, bireysel oturumların mağdurlara uygun ve onurlu bir ortamda gerçekleşmesini sağlayabilirler.

Yukarıda belirtildiği üzere pek çok kadın, hakikat komisyonu gibi kurumlar nezdinde yaşadıkları insan hakları ihlallerinden rahatça bahsedememektedir. Güney Afrika ve Peru örneklerinde olduğu gibi pek çoğu ortaya çıksa bile, bu daha çok erkek akrabalarının maruz bırakıldığı ihlallerle ilgili olabilmektedir. Diğer bağlamlarda kadınlar yaşadıkları istismarın politik değil özel bir mesele olduğunu (ya da komisyonun öyle inanacağını) düşündükleri için de tanıklık yapma konusunda isteksiz davranabilmektedirler. Bu kaygılar, ifadenin komisyon üyeleri, medya, arkadaşlar ve aile gibi pek çok kişinin dikkatli bakışları altında verildiği kamusal oturumlarda daha da artmaktadır. Kadınlar mağdur olarak kategorize edilmemek için de (Güney Afrika'da olduğu gibi – hem kadın hem erkek – aktivistler bu kaygıdan ötürü TRC'ye başvuruda bulunmamışlardır) davalarının kamuya açık oturumlarda görüşülmesinden cayabilmektedirler. Kadınlar, misilleme ve yaftalama gibi daha zararlı faktörlerden de etkilenebilmektedirler.

Nusreta: Kadınların çoğu kendilerine yapılanlar hakkında sessizliğini koruyor. Onları konuşurmak çok zor. Bir kadın bana kocasının ondan boşandığını söyledi. ... Bunu atlatamıyordu. ... Oğlunun da tüm olanları öğrenmesinden korkuyor.

Jadranka: Başlangıçta gerçekleri anlatma isteği çok kuvvetliydi ve hepimizin konuşacağını umuyordum. Omarska'dan başka kadınlar da geldi. Onları da organize ettim ve onlara ne kadar acı verirse versin gerçekleri anlatmalarını söyledim.

Nusreta: Her zaman söylüyorum, bundan her bahsedişinde yeni bir şok yaşıyorsun. ... Ama bir

38 Nijerya Hakikat Komisyonu (Oputa Komisyonu olarak da anılır) 4 Haziran 1999'da, 1 Ocak 1994 – 29 Mayıs 1999 arasındaki insan hakları ihlallerini incelemek ve gelecekte benzer ihlaller olmasını önlemek için tavsiyelerde bulunmak üzere atanmıştır.

şekilde şimdi aramızda olmayan, kampta öldürülen, bana karşı hep çok iyi davranan tüm o kadınlara, arkadaşlarıma karşı bir tür sorumluluk hissediyorum. ... Eğer bu hikâye anlatılmazsa, kimsenin bundan haberi olmayacak, değil mi?

- Jadranga Cigelj ve Nusreta Sivac, Omarska Toplama Kampı Üzerine, *Hayaletleri Çağırarak*, Mandy Jacobson ve Karmen Jelincic, Kadınlar Film Yapıyor, 1996

Mağdurların normal hukuk yollarını kullanma ve onurlu ve saygılı muamele görme hakkını tanıyarak tüm komisyonlar, mağdurlara danışarak ve onların onayını alarak davalarını kamuya açık oturumlara yönlendirmelidir. Pek çok davada komisyonlar, mağdurların meşru mahremiyet kaygılarını ele alan ilkeler doğrultusunda mağdurlara kapalı oturum seçeneğini sunacaktır (sunmalıdır). Üstelik komisyonlar tanıkları ifade vermek üzere mahkemeye çağırdıklarında, ya da kapalı oturum başvurularını reddettiklerinde, her bir vakada bu ihtiyatı göstermelidir. Tanık koruma programları bilginin ve mağdurların anlatılarının kamusal alanda paylaşılmasını kolaylaştırırken, aynı zamanda mağdurları daha fazla zarar görmekten de korumalıdır. Ancak deneyimler ışığında kapalı oturumların, güçlü tanık koruma programları olsun ya da olmasın, tanıklık yapmak isteyen kadınlara güvenli bir atmosfer sağladığı ortaya çıkmıştır. Güney Afrika'da pek çok kadın ve kadın grubu, kapalı (ya da özel) ve yalnızca kadınlar ile kadın komisyon üyelerinin bulunduğu oturumlar talep etmişlerdir. Bu yaklaşımın avantajı, kadınlar ırk ayrımı döneminde farklı deneyimler yaşadıkları için, seslerinin genelin içinde kaybolması ihtimaline karşı önlem alabilmektir. Böylelikle başlarına gelenleri, deneyimlerine ağırlık vererek ve konuşmaya çok da çekinmeden ifade edebilecekleri bir forum alanına sahip olmuşlardır. Bir raporda da belirtildiği üzere, “Johannesburg oturumlarında ifade veren kadınlardan biri maruz kaldığı cinsel şiddeti aslında ilk başta hakikat komisyonuna anlatmak istememiştir. Fakat kadınlara özel oturumlar düzenlendikten sonra fikrini değiştirmiştir.”³⁹

Ancak, cinsel şiddet otomatik olarak kamuya kapalı olarak tanıklıkların verilmesini gerektirir diye bir kural da yoktur. Sierra Leone'de TRC, cinsel şiddet tanıklıklarının kapalı olarak verilmesini ön görmüş ve buna uygun düzenlemeler yapmıştır; ancak, pek çok kadından deneyimlerini kamusal alanda anlatmaları istenmiş ve Komisyon daha sonra bu kadınların tanıklıklarını kamuya açık oturumlara aktarmıştır. Doğu Timor'da kadınlar deneyimleri hakkında açıkça konuşup tazminat istediklerinde, kültürün ve dinin kadınların cinsel şiddeti bildirmelerinin önünde engel teşkil edeceğine dair varsayımlar boşa çıkmıştır. Pek çok kadın için, kamuoyu önünde ihbarda bulunmak cinsel suçlarla birlikte gelen yaftalanma ile mücadele etmek açısından önemlidir; bu tür suçları özele dair bir mesele saymak, kadınları bu suçun tüm yükünü taşımak zorunda bırakmak ve bir kez daha utanç ve gizlilik sarmalına sokmak demektir. Sierra Leone ve Doğu Timor'daki çatışmalar zarfında cinsel istismarın yaygın olduğu tahmin ediliyorduydu da, kamusal tanıklıklar bu suçların yaygın ve sistemli oluşunu ve kadınların hayatları üstündeki çok büyük etkilerini güçlü ve anımsatıcı bir biçimde ispat etmiştir.

Düzenleme Süreci: Kadın Oturumlarını Planlamaya Yönelik Kilit Adımlar

1. Oturum komitesini oluşturulması ve bir koordinatör atanması.

39 Bkz. Goldblatt, not 20.

2. Oturumlarda ele alınacak somut konular ve oturumlara kadınların katılımının sağlanması için kadın grupları, mağdur destek grupları ve savunucu gruplarından planlama sürecinde danışmanlık alınması.
 3. Amaçların belirlenmesi ve oturumlarda hangi konu ve temaların ele alınacağı saptanması.
 4. Ajandayı ve buna bağlı olarak gerekli kaynakları sağlamak.
 5. Tanıkların, kilit konuların ve ilgili diğer konuların çeşitliliği bazında davaları seçmek.
 6. Tanıkların onayını almak.
 7. Tanıklar için uygun psikososyal desteğin bulunmasını sağlamak.
 8. Tanıklara ifade hazırlama, gelebilecek soruları tahmin etme ve diğer genel hazırlık konularında destek vermek.
 9. Uygun yerlerde tanık koruma, kapalı oturum ve diğer güvenlik ve mahremiyet tedbirlerinin alınması için gerekenleri sağlamak.
 10. Uzman olarak tanıklık yapabilecek kimseleri belirlemek.
 11. Geri plan bilgisi ve destekleyici materyalleri toplamak.
 12. Oturumlara hazırlık amacıyla, komisyon üyesi ve çalışanların bilgilendirilmesine yardımcı olmak.
 13. Medya ve halkla ilişkiler stratejisi geliştirmek.
 14. Tanıklar ve medya ile komisyonun oturumları bittikten sonra da sürecin takibini yapabilmek için gereken önlemleri belirlemek.
- Gözden geçirilmiş alıntılar şu eserdendir: Niamh Reilly ve Linda Posloszny'nin "Kadınlar Tanıklık Ediyor: Halk Mahkemeleri ve Oturumları için Planlama Rehberi" Kadınların Küresel Liderliği Merkezi, New Jersey Rutgers Devlet Üniversitesi, 2005.

I. Rapor Hazırlama

Sonuç raporu, komisyonun çalışmalarını damıtarak bunların geleceğe ulaşmasını sağlamaktadır. Komisyonun işlem yetkisinin çeşitli veçheleri hakkında raporlama yapmakta; soruşturduğu insan hakları ihlallerinin tarihini, ihlalleri mümkün kılan koşulları incelemekte; ve tazmin, adalet ve reform konularında tavsiyelerini içermektedir. Dolayısıyla, ülke tarihinde kadınların çoklu rollerinin nasıl kayıt altına alındığı ve kayıplarının nasıl tazmin edildiği meseleleri açısından, kadınlara bu anlatılarda nasıl yer verildiği kilit önem taşımaktadır.

Kamuya açık oturumlarda olduğu gibi sonuç raporları da, bireysel vaka anlatılarını sistemli bir odak noktası etrafında ele alabilirlerse, insan hakları ihlallerinin cinsiyet temelli tarihini kayıt altına almak açısından iyi bir noktada olacaklardır. Bireysel vaka anlatıları, tanıkların hikâyelerinin geleceğe ulaşmasını mümkün kılar ve bir anlamda da tanıklara hikâyelerinin nasıl anlatıldığı üzerinde söz sahibi olma imkânı sağlar. Birinci tekil şahıs ağzından anlatılar gelecek kuşaklara kadınların bu dönemde siyasi çatışmaları nasıl deneyimlediklerine ve oynadıkları farklı farklı pek çok role dair daha zengin bir anlayış sunmaktadır. Aynı zamanda, pek çok komisyon binlerce ifade aldığı için sonuç raporunda bunların tamamına yer vermek çok da mümkün değildir. Pek çok komisyon yalnızca özet bir kayıt tutar; bu kaydın yanı sıra yalnızca bir iki örnek vakaya, ya da Peru CVR'nin tanımladığı şekliyle bir kaç "paradigmatik vakaya", tam olarak yer verir.

Tüm tanıklıklara yer vermenin imkânsızlığı dolayısıyla, komisyonlar genellikle ihlalin cinsiyet

temelli biçimlerine dair daha kapsamlı bir raporla birlikte bazı birinci elden anlatılardan parçaları bir araya getirerek, komisyona sunulan ifadelerin tümünün daha zengin bir biçimde temsil edilmesini sağlamaya çalışmaktadırlar. Ayrıca bu tematik odak, komisyonun çatışma tarihinde kadınların oynadığı roller, kadına yönelik ihlalleri mümkün kılan koşullar ve kadın failerin durumlarının karmaşıklığı gibi konuları ele alırken daha karmaşık bir analiz yapmasını sağlamaktadır. Bazı vakalar, örneğin Güney Afrika TRC'nin toplumsal cinsiyet bölümlerinde olduğu gibi, raporun kendi metodolojisi üzerine de düşünmesine olanak tanımaktadır. Dolayısıyla raporun bu bölümü, komisyonun toplumsal cinsiyet meselelerini ele alışına dair sınırlılıklar hakkında özellikle eleştireldir ve bu sınırlılıklar neticesinde meydana gelmiş olabilecek boşluklar ve raporlama eksikliklerinin altını çizmektedir. Bu, daha sonraki araştırmalar, incelemeler ve tartışmalar için bir alan açma anlamında çok değerlidir; komisyon sürecinin, insan hakları ihlallerinin toplumsal cinsiyet boyutları üzerine son sözün söylendiği bir yer değil, daha sonraki çalışmalar için alan açan bir yer olarak anlaşılmasını da sağlamaktadır. Sonuç raporlarında tematik olarak toplumsal cinsiyete ayrı bir bölüm ayrılmasının yanı sıra, toplumsal cinsiyetin tüm bölümleri kesen bir tema olarak kullanılması da düşünülebilir. Peru ve Doğu Timor'da bu yaklaşım benimsenmiştir.

Komisyon Raporunun Toplumsal Cinsiyet Bölümünde Yer Verilen Başlıklar

- İnsan hakları ihlallerinin cinsiyete bağlı biçimleri
- İnsan hakları ihlallerinin ve daha genel anlamda çatışmanın etkilerinin toplumsal cinsiyet bazında değişen etkileri
- Kadınlara yönelik suçları ele alan ulusal ve uluslararası hukuk
- Kadınların insan hakları ihlallerine karşı daha savunmasız olmasını mümkün kılan koşullar
- Milliyetçilik ve şiddetle ilişkili olarak çatışmaya nüfuz eden kadınlık ve erkeklik ideolojileri
- Çatışmanın ayırıcı özelliği olan ırka dayalı baskı ve diğer sosyal dışlama/marjinalleştirme biçimlerinin cinsiyete dayalı dinamikleri
- Hem bireysel hem de kadın örgütleri olarak kadın aktivistlerin rolü
- Etkilenen toplulukta psikososyal travmanın cinsiyete dayalı boyutları
- Bireysel ve tematik kamuya açık oturumlarda ortaya çıkan konular
- Kadınların özel ihtiyaç ve hedeflerine uygun tazminat ve reform tavsiyeleri
- Komisyon bulgularının cinsiyete göre farklılaştırılmış istatistiksel incelemeleri
- Kadınların maruz kaldıkları suçları soruştururken komisyonların karşılaştıkları zorluklar
- Komisyonun çalışma ve zorluklarının toplumsal cinsiyete özel sınırlılıkları

Bu somut içeriğe ek olarak sonuç raporunun planlanmasında, raporun nasıl yaygınlaştırılacağı da göz önünde bulundurulmalıdır. Sonuç raporları genellikle uzundur ve birkaç ciltten oluşur. Stil, yapı ve içerik de en az hangi meselelerin kapsandığı kadar önemlidir. Raporlar açık ve ulaşılabilir bir biçimde yazılmalıdır. Okuryazarlık oranlarının düşük olduğu (kadınların okuryazarlığı dünya çapında daha düşüktür) ve dilsel azınlıkların, kırsal topluluklarının ve ülke çapındaki medya kaynakları ve resmi belgelere erişimi daha az mümkün olanların bulunduğu bağlamlar için bu özellikle geçerlidir. Sierra Leone gibi cinsel şiddet mağdurlarının ergenlik çağındaki genç kızlar olduğu durumlarda, komisyon çocuklara uygun bir sonuç raporu da yayınlamıştır. (Geçerli tam

raporun yayınlanması aylar boyunca ertelendiği için çocuklara yönelik rapor, sonuç raporunun kamusal alanda dolaşımında olan tek resmi versiyonu olmuştur.) Yukarıda da belirtildiği gibi, komisyonun hakikati ortaya çıkarma sorumlulukları, bilginin yaygınlaştırılması ve sonuç raporunun erişilebilir olması ile tamamlanmalıdır.

Rapor yazımı komisyonların, araştırma yapma, önemli geri bildirimler sağlama ve yazılı sunumlar verme gibi konularda kadın gruplarını ve diğer sivil toplum aktörlerini işleyişine dâhil etmek isteyebileceği kilit alanlardan biridir. Örneğin, Güney Afrika'da TRC'nin çalışma döneminin başlarında komisyona sunulan toplumsal cinsiyet üzerine bir rapora sonuç raporunda yer verilmiştir.⁴⁰ Kadınların tarihini de ülke tarihine katmaya yönelik proaktif çabalar, yalnızca resmi anlatıdaki boşlukları ve tahrifleri göstermeye yarasalar bile ülke tarihinin önemli bir yönünün ele alınmasını sağlamak açısından çok değerlidir.

J. Tavsiyeler

1. Tazminatlar

Tazminat tedbirleri, telafi ve tanıma konusunda önemli bir yoldur; Doğu Timor, Peru ve Fas gibi ülkelerde komisyonlar, tazminat politikası belirlenir ve uygulanırken toplumsal cinsiyetin göz önünde bulundurulması için özel politika yönergeleri benimsemişlerdir. Tazminatlar bir ülkenin sağ kalanların çektiği acıları tanımaya, bu acıyı ortadan kaldırmak için somut adımlar atmasına ve böylece ileriye dönük olarak anlamlı bir yola girmesine yardımcı olabilmektedir. Sembolik tazminatlar, mağduriyetin karmaşık ve çok yönlü haritasını tanıyabilmekteyken, çok az ülke daha geniş anlamda mağdur haritasını yansıtacak maddi tazminat politikaları geliştirecek finansal ve idari kaynaklara sahiptir. Her zaman tazminatlardan faydalanacak küçük bir grup belirlenmelidir – genellikle bu grup en ciddi suçlara maruz kalanlar ve bir ölçüde maddi telafiye en çok ihtiyaç duyanlardan oluşturulmalıdır.

“Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nda mağdur tanımı, mağdurların akrabaları ve kendilerine bağımlı kişileri de içermektedir. Bu çok önemlidir, zira eşler, anneler ve çocukları 'ağır insan hakları ihlallerinin' merkezine koymaktadır.”

-Beth Goldblatt ve Sheila Meintjes, “Güney Afrikalı Kadınlar Hakikatin Ortaya Çıkmasını Talep Ediyor”, içinde Meredith Turshen ve Clotilde Twagiramariya (der.) Savaş Zamanı Kadınlar ne Yapar: Afrika'da Toplumsal Cinsiyet ve Çatışma, 1998

Hakikat komisyonlarını izleyen tazminat politikaları, genellikle komisyonun belirlediği uygunluk kriterlerine dayanılarak belirlenmektedir. Bu kriterler, “mağdur” ve “hak sahibi” tanımlarına zemin hazırlayan belirli insan hakları ihlalleriyle doğrudan ilişkilidir. Tarihi olarak, tazminat konusunda öne çıkarılan ihlallerde (örneğin ölüm, kayıp ve hapsedilme), kadınların yaşadıkları istismarlar (hamileliği sürdürmeye zorlama, zorla kısırlaştırma ve yerinden edilme gibi) her zaman göz önünde bulundurulmamıştır. Yetkinin yorumlanması ile ilgili meseleler burada çok işlevseldir; komisyonun çalışmaları, ihlallere ilişkin a priori bir hiyerarşiden ziyade, o ülkeye özgü insan hakları ihlallerine bağlı olarak tanımlanmalıdır. Ayrıca kadınlar gibi savunmasız ve vatandaşlık haklarından mahrum

40 Bkz. Greenblatt, not 20.

edilen topluluklardaki ihlal biçimlerine özellikle dikkat edilmelidir, çünkü bu etmenler tazminatlara ilişkin hak sahiplerini belirlemeye yönelik uygunluk kriterlerini etkileyebilmektedir.

Bu uygunluk kriterleri her zaman için, ilgili ülkede şimdikiyle karşılaştırılabilir ihlallere ilişkin hukuki ve politik öncüllerin, devletin uymakla yükümlü olduğu uluslararası anlaşmaların ve yasa yapıcılar, devlet bürokratları ve diğer etkili aktörlerin bir araya gelmesiyle oluşan karmaşık bir yapıdan ortaya çıkmaktadır. Bunlar toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin etkilerini türlü şekillerde taşıyabilmektedirler, dolayısıyla içerici bir sürecin mümkün kılınması için önceden çaba harcanması önemlidir. Örneğin tazminat politikalarında çıkarları olan aktörler arasında, şimdiki ve geçmiş rejimlerdeki siyasi partiler, güvenlik sektörü, militan gruplar ve insan hakları ihlallerine karışmış diğer taraflar, mağdur temsilcileri, insan hakları örgütleri vb bulunabilmektedir. Kadınlar ve diğer marjinal grupların sürece dahil olmalarını ve tazminat için uygunluk kriterlerinin belirlenmesinde temsil edilmelerini mutlaka temin etmek gerekmektedir.

Mağdur toplulukları nadiren örgütlüdürler ve tazminat politikaları gibi alanlarda bile ülke ölçeğinde çok az güce sahiptirler; pek çok bağlamda, kendi adlarına yürütülen politika oluşturma süreçlerine çok az katkıda bulunabilirler ya da süreçler üzerinde çok az etki gösterebilirler. Ancak, daha önce de belirtildiği gibi, mağdurlar diye homojen bir topluluktan söz etmek mümkün değildir ve kadınlar, etnik azınlıklar ve toplumun diğer kesimleri diğerlerine oranla daha savunmasız olabilmekte ve tazminat konusunda politika oluşturma sürecinde görülmeme ve marjinalleştirilme ihtimalleri artmaktadır. Baskı mirasına sahip pek çok bağlamda üst düzey mağdurlar ve iyi örgütlenmiş mağdur grupları her zaman, ahlaki kapital ile adalet ve uzlaşma süreçlerinde verilen kamuoyu dikkatinden destek almışlardır. Ancak farklı konumlara sahip mağdurların öncelikleri de farklı olacaktır; farklı önlemler de farklı tazmin değeri ortaya çıkaracaklardır. Bazıları için tazminatların öncelikli değeri sembolik tarafı olabilmekteyken, diğerleri içinse tazminatların kendi hayat şartlarını daha iyi bir seviyeye çıkaracak gerçek maddi değeri vardır. Bu farklılıkların da var olabileceğini tanıyarak hakikat komisyonlarının tavsiyeleri, savunmasız olanların ve politika oluşturma süreci üzerinde en az etkisi olanları özellikle göz önünde bulundurmalıdır. Savunmasız topluluklar, toplumsal cinsiyet; etnisite; yoksulluk; bölge, din, aşiret, siyaset bağları, ya da bir dizi başka etmene bağlı olarak tanımlanabilmektedir. Savunmasız topluluk kavramının evrensel bir tanımı yoktur, dolayısıyla da farklı mağdur topluluklarıyla yaygın biçimde görüşmelerde bulunmak, insan hakları ihlallerinin biçimlerine ilişkin bağlam özelinde araştırmalar yapmak ve uzun vadeli etkilerin çok disiplinli bir analizini gerçekleştirmek gerekmektedir. Daha sonra bu üç ayaklı süreç, tazminat politikalarında savunmasız toplulukların ihtiyaç, çıkar ve hedeflerinin göz önünde bulundurulmasını sağlayacak tedbirlerin önceden alınmasına destek olabilmektedir.

Tazminatın uygun miktarını, zarar bazında belirlemek bazı güçlükler doğurabilmektedir. Ruanda soykırımı sırasında gerçekleşen tecavüz vakalarında mağdurların yüzde 70'ine HIV/AIDS bulaşmıştır.⁴¹ Peki, tecavüze uğrayanların tümüne aynı miktarda tazminat mı sağlanmalıdır yoksa tecavüz neticesinde HIV/AIDS bulaşanlara, onların özel ihtiyaçlarını gözetecek biçimde ek destek mi verilmelidir? Peru'da, silahlı çatışmanın karmaşık sosyoekonomik etkileri göz önünde bulundurularak, yetişkin eğitime ve işe yerleştirmeye yönelik özel bir destek tedarik edilmiştir. Doğu Timor CAVR'nin tavsiyeleri, sağlık hizmetlerine erişim konusuna eğilen tedbirler için temel oluşturur. Pek çok komisyon, çocuk insan hakları mağdurlarına eğitimle ilişkili destek verilmesini,

41 Cenevre Silahlı Güçlerin Demokratik Kontrolü Merkezi, "Güvenliksiz Bir Dünyada Kadınlar", 2005, 14-15.

bazı komisyonlarsa tecavüz ve cinsel şiddet mağdurlarına psikososyal hizmet verilmesini tavsiye etmiştir. Bazı bağlamlarda belirli aralıklarla nakit destek vermek, bir seferlik nakit desteğinden daha cinsiyete duyarlı bir yaklaşım olabilmektedir, zira kadınlar hanenin rutin bütçesine katabilecekleri az miktardaki bir para üzerinde daha çok söz sahibi olabilmektedirler. Elbette bu konuda daha fazla araştırma yapılmalıdır. Ancak hanelere ya da topluluklara verilen nakit destek konusunda, ekonomik kaynakların kullanımında cinsiyete dayalı güç ilişkilerinin bulunduğu farkında olunmalı ve kaynakların daha eşitlikçi bir biçimde paylaşılabilmesini sağlayabilmek için çeşitli telafi edici önlemler alınmalıdır.

Ayrımcı kanuni haklar ya da arka plandaki eşitsiz sosyal normlar, kadınların telafi önlemlerine erişimlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Örneğin Sri Lanka'da, ülke içinde yerinden edilenlerin ayrılmak zorunda kaldıkları bölgelere yeniden yerleştirilmesi için mülklerin geri verilmesi ve tazminatlar konusunda yapılan girişimler kadın hak sahiplerine ulaşamamıştır, çünkü geleneksel olarak mülklerin erkekler adına kaydediliyor olması, kadınların tazminat taleplerini destekleyecek çok az kanuni hak bulunması anlamına gelmektedir. Benzer bir biçimde Ruanda gibi çok az kadının resmi hakka sahip olduğu ülkelerde, savaştan sonra dul kalan kadınlar özellikle destek ihtiyacındadırlar. Pek çok bağlamda, *de jure* miras hakları kadınları dışta bırakmakta ve mağdurların eş ve kızlarının tazminat almasını çarpıcı bir biçimde zorlaştırmaktadır. Bazı durumlarda (Guatemala ve Ruanda da dâhil olmak üzere), tazminatlara ilişkin tavsiyelerde kadınlara da hak tanınmasını önerilmiştir.

Toplumsal cinsiyete göre farklılaşan gelir biçimleri de (ücretsiz ev işi de dâhil), tazminatlar kaybedilen gelire göre ayarlandığında kadınlar üzerinde olumsuz etkiye sahip olmaktadır. Örneğin, Filipinler'de sıkıyönetim mağdurlarına verilecek tazminatlar için getirilen bazı tekliflerde tazminatlar belirlenirken, kaybedilen kazanç hesaplanmıştır; ancak bu çeşit bir yaklaşım kadınlara ve diğer düşük gelirli gruplara adaletsiz olacak bir şekilde tazminat ödemelerini tahrif etmektedir. Şili'de ortalama devlet memuru maaşının temel alınması, daha eşitlikçi bir yaklaşım geliştirilmesini sağlamıştır. Böylece aynı zamanda tazminatın bireyin nakdi kaybına göre değil suça göre oranlanması ilkesinin de altı çizilmiştir – ki bu, reel ücretlerde cinsiyete dayalı eşitsizlikler olduğu durumlar çerçevesinde özellikle önemli bir tedbirdir. Tazminat politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında ortaya çıkabilecek herhangi bir cinsiyet eşitsizliğinin önüne geçebilmek açısından, Doğu Timor CAVR tazminatların en azından yüzde 50'sinin kadınlara ödenmesini tavsiye etmiştir; bu yaklaşım, kadınların ifade alınması sürecinde yetersiz temsil edildiğinin altını çizerek, hak sahiplerinin belirlenmesinde ortaya çıkabilecek tahrifatı en azından bir parça telafi etmektedir.

Tazminat Programlarının Şekillendirilmesi ve Uygulanmasında Komisyonların Toplumsal Cinsiyet Açısından Adaleti Nasıl Ele Aldıkları

- Yetki yorumunda, tazminat için uygunluk kriterleri belirlenirken mağdur tanımlarının nasıl cinsiyete dayalı etkileri olabileceğine dikkat etmek
- Tazminat tedbirleri geliştirilirken, kadın mağdurlar ve kadın destek/savunucu ağları ile görüşmek
- Uygunluk kriteri belirlenirken farklı insan hakları ihlallerinin ağırlığı ya da farkı ihlaller için öngörülen tazminatların miktarı açısından cinsiyete dayalı olarak var sayılan

hiyerarşileri yeniden üretmemek için adımlar atmak

- Kadınların savunmasızlığının özellikle yüksek olabileceği yerinden edilmeye bağlı insan hakları ihlalleri, cinsel şiddet, sağlık hizmetleri ve hatta eğitim gibi alanlarda çatışmanın ikincil etkileri gibi alanları tanıyarak buna yönelik olarak tazminat programlarını şekillendirmek
- Mağdurun dar hukuki tanımına teknik anlamda uymuyor olsalar bile (ki bazı vakalarda bu aslında komisyonun yetki alanında “mağdur” tanımının getirdiği aksaklıkları düzeltmeye de yarayabilir), tazminat önlemlerini daha fazla kadına ulaşacak biçimde şekillendirmek
- Tazminat programlarında tazminat ölçeği belirlenirken, ihtiyaca dayalı kriterleri de gözetmek
- Uluslararası hukuktaki güncel gelişmelere uygun olarak tecavüzün kapsamlı bir tanımının yapılması ve gerekli kanunlar için yönergeler oluşturmak
- Bireysel tazminatları, kadınlara yönelik sistemli ve kolektif ihlalleri tanıyacak kolektif önlemlerle desteklemek
- İnsan hakları ihlallerinin kadınlara ailesel bakım sorumlulukları yüklediğini ve bu sorumluluklara tazminat programlarının bir derece telafi etmeye çalışması gerektiğini tanımak; bazı durumlarda “bağımlı” olanları ya da “ikincil” mağdurları da aynı şekilde tazminat almaya uygun olarak tanımlamak
- Açık listeler yaparak komisyona gitmeyen mağdurların ifade vermek ve hak sahibi olmak için daha çok zamana sahip olmalarını sağlamak
- “Bağımlıları”, aynı cinsiyetten birliktelikler ve geleneksel evlilikleri de kapsayacak şekilde tanımlamak
- Tazminat ve mülk hibeleri belirlenirken, isim ve mülk sahipliğine dair arka plandaki meseleleri de göz önünde bulundurmak
- Hanede mali kararların alımındaki cinsiyete dayalı iktidar ilişkilerine duyarlı tazminat tedbirleri tasarlamak; örneğin bazı vakalarda, erkekler haneye giren maddi hibeleri kontrol ettiği takdirde, kadınların öncelik vereceği sağlık, eğitim ve diğer hizmetlere erişime yönelik olarak tazminatların ölçülmesi seçeneği göz önünde bulundurulmuştur.
- Kadınlara yönelik ihlallerin genellikle saklı tutulduğunun ve kadınların sessiz kaldığının farkında olunarak sembolik tazminat için özel olarak gerekenleri sağlamak; dolayısıyla özel alandaki suiistimalin kamusal alanda tanınmasının ayrı bir önemi vardır.
- Savaş ve barış zamanları arasındaki süreklilikleri de göz önünde bulundurarak tazminatların, çatışmanın uzun vadeli etkilerini de ele almasını sağlayacağı adımlar atmak
- Tazminat programlarıyla ve kadınların ve diğer sosyal olarak marjinalleştirilmiş toplulukların bu programlara erişebileceğiyle ilgili bilgileri yaygınlaştırmak
- Cinsiyete dayalı adaleti, uygulamada her yerde bulunacak bir ilke olarak belirlemek (tazminatın harcanmasında cinsiyete dayalı eşitlik sağlanması gibi)

Kadınların tazminata erişimini kısıtlayan bir dizi faktörü ele alırken, bu tür yeni fikirler incelenmelidir. Erişim, mağdurlar arasında daha temelden bir hiyerarşiden dolayı da kısıtlanabilmektedir. Geleneksel olarak insan hakları toplulukları, birincil ve ikincil mağdurlar arasında fark gözetilen bir terminoloji benimsemiştir. Pek çok kadın birincil mağdurdur, ama savaşımların çoğunun erkek olduğu durumlarda bu ayrım, kadın ve erkek mağdurlar üzerinde uygulanır. Evin geçimini sağlayanları kaybeden kadınlar ya da yaralı aile bireylerine bakan kadınlar

ikinci kategoride tanımlanır ve kendilerine verilecek tazminata öncelik verilmez. Bu hiyerarşi sembolik tazminatlarda da görülebilir – ikincil mağdurlar için çok az anıt yapılmıştır – ancak maddi tazminat taleplerine de zarar vermektedir. Fas'ta, eşlerinin hapis tutuldukları süre boyunca mahkûmları ve çocukları desteklemek gibi asıl yükleri taşıyan kadınlar için bu bir meseledir. Yalnız mahkûmlar mağdur ve dolayısıyla hak sahibi olarak ele alınmıştır – hatta mahkûmiyetlerinin sonunda eşlerinden uzaklaşsalar bile.⁴² Bazı örneklerde birincil mağdur için verilen sembolik tazminat, ikincil mağdurlara verilecek tazminatın yerine geçebilmektedir. Gana'da tazminatlar konusunda bir atölye çalışmasındaki⁴³ bazı gayri resmi tartışmalarda bazıları, bir adam öldürüldüğünde eşine ya da ailesine tazminat ödenmesinden önce adının bir hatıra levhasına yazılmasının ihlalin tanınması açısından daha yerinde bir hareket olacağını belirtmişlerdir. Sembolik tazminat bazıları için yeterli olabilirken, bazıları için olmamaktadır. Sadece sembolik anlamda tanınma, geride kalan eş ve çocukların da sürmekte olan duygusal, psikolojik ve ekonomik etkilerden dolayı ıstırap çekmeye devam eden mağdurlar olduklarını görmemek anlamına gelmektedir.

Uygulamaya dair pratik konular da göz önünde bulundurulmalıdır. Güney Afrika'da pek çok mağdurun, özellikle de kadınların, banka hesaplarının olmadığı sonradan fark edilmiş ve bununla ilgili olarak alternatif ödeme biçimlerinin yaratılması gerekmiştir. Arka plandaki bazı başka konular da talepte bulunan kadınların ödemelere erişmesini güçleştirebilmektedir. Bazı bağlamlarda problem cinsiyet temelli ayrımcılık değil, arka plandaki yasaların cinsiyete dayalı etkileri olabilmektedir. Örneğin Arjantin'den Hindistan'a kadar pek çok ülkede, vefat belgesinin bulunmaması halinde hayat sigortası taleplerinin karşılanmasının önündeki yasaklar kayıp eşlerinin tazminatlarını almalarını özellikle güçleştirmiştir; bu durum yine çoğunluğu kadınlardan oluşan bir gruba etkilemektedir. Bu konuda hassas olan bazı komisyonlar, “zor kullanılarak kaybedilmiş” sertifikası verilmesini ve bunun tazminat ve sigorta ödemelerinde *de facto* bir vefat belgesi olarak kullanılabilmesini tavsiye etmişlerdir. Tazminatların yürürlüğe konmasının dinamiklerini etkileyen arka plan koşulları içinde aynı zamanda farklı ihlallerle ilgili sosyopolitik algılar da bulunabilmektedir. Bazı örneklerde, tecavüze ilişkin verilen tazminatlar seks işçiliğini çağrıştırmaktadır; bu bazı kadınların ödemeyi almalarını karmaşıklaştırmakta ya da ödemeyi almaları önünde engel oluşturmaktadır. Hak sahiplerine yönelik olarak, bu güçlükleri tanıyan ve çözmeye odaklanan usul ve yöntemler geliştirilmelidir. Örneğin, eğer cinsellik çağrıştırmayan bir adlandırma biçimi tazminatın cinsel hizmetin bedeli olarak algılanmasının önüne geçecek ve tazminatların hak ihlallerinin telafisine yönelik meşru bir yol olduğunun altını çizecekse, tecavüz de tazminat politikaları ve bunlara eşlik eden başvuru formlarında işkence ya da insanlık dışı muamele olarak kategorize edilebilir. Bu tecavüzlerin erkek mağdurları açısından da değer taşıyabilmektedir; çoğu örnekte, cinsel mağduriyetin getirdiği lekelenme fikri yüzünden erkeklerde suçu bildirmeme oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Öte yandan, bazı kadınlar için de tecavüzün açıkça adlandırılması ve tazminatın nedeni olarak cinsel ihlallerin tanınması çok önemli olabilmektedir. Yasa koyucular tazminat programlarını şekillendirirken (talep formları gibi pratik detayları da dikkate alarak), mağdurların her iki başlık altında da talepte bulunabilmelerini sağlamayı göz önünde bulundurabilirler. Böylece talepte bulunanın kendisi ihlali adlandırmış olacaktır. Tazminat talep formlarının deneme versiyonlarını odak gruplarda tartışmak, bu tür etmenler üzerine daha

42 Fas IER Komisyon üyesi Latifa Jbabdi'nin New York'ta Temmuz 2005'te gerçekleştirilen toplumsal cinsiyet ve tazminatlar üzerine bir ICTJ atölyesindeki görüşleri.

43 CDD-GANA/ICTJ tazminatlar üzerine atölye, Kasım 2003.

fazla bilgi sahibi olunmasını sağlayacaktır.

Son olarak bir başka kilit konu da komisyonların tazminatlar için oluşturulan listelerin açık mı yoksa kapalı mı kullanılacağına dair tavsiyeleridir; bir diğer deyişle, komisyonun işleyiş süresi zarfında öne çıkmamış, tanınma ve mağdur ya da sağ kalanlara yönelik tazminatlar için uygunluk konusunda başvurmamış mağdurlar için de düzenlemeler yapıp yapmayacaklarıdır. Geçmiş komisyonlar açık listenin daha adil ve içerici bir yaklaşım olduğunu ve özellikle kadınlar için önemli olduğunu göstermektedir. Daha önce de bahsedildiği üzere, kadın mağdurlar hakikat komisyonları işlemlerinde genellikle daha az temsil edilmektedir ve öne çıkmak için onlara ulaşacak özel önlemlere ihtiyaç duyabilmektedirler. Mağdurlara etkili bir biçimde ulaşılması zaman ve emek gerektirmektedir ve bazen de meyvelerini hakikat komisyonunun dönemi sona ermeden vermemektedir. Gana'da bir sivil toplum toplantısında, bu probleme ilişkin olarak Gana NRC'nin mağdur listesini Komisyon'un görevi tamamlandıktan sonra iki yıl daha açık tutması önerilmiştir. Ayrıca uygulayıcıların, önemli ölçüde insan hakları ihlaline maruz kaldığı bilindiği halde buna orantılı sayıda bildirimde bulunmayan kadın gruplarına ve diğer gruplara ulaşmak için proaktif çaba göstermeleri savunulmuştur. Pek çok vakada, güçsüz kalmış gruplar – konuştukları dil komisyonun resmi dilleri arasında bulunmayanlar, uzak ya da kırsal topluluklarda yaşayanlar, medyaya erişimi yetersiz olanlar ya da yeterli siyasi örgütlenmeye sahip olmayanlar - komisyonlara ve komisyonlara eş yapılara sınırlı sayıda başvurumaktadırlar. Bu durumu açıklamak için sosyal marjinalleşme, yoksulluk, yeterli bilgiye sahip olmama ve devlet yapıların yabancılaşma gibi pek çok etmenden söz edebiliriz. Çoğu hakikat komisyonunun kilit amacının uzlaşma olduğunu düşünürsek, içerici bir tazminat programının sağlanması için proaktif önlemler alınması uygundur. Eğer açık liste savunulursa, daha önceden belirlenmemiş mağdurların da talepte bulunabilmesi için izlenmesi gereken usul ve yöntemleri açıklayan ilkeler ve mekanizmalar tavsiyeler arasında bulundurulmalıdır. Tutarlılığın sağlanabilmesi için bu ilkeler, komisyonun çalışmaları süresince kullanılan kriterlerle uyumlu olmalıdır.

2. Reform, Adalet ve Halk Eğitimi

Tavsiyeler, sürdürülebilir ve uzun vadeli etkileri üzerinden, hakikat komisyonu görev süresini tamamladıktan sonra dahi kadınların ihtiyaçlarının ne olacağı göz önünde bulundurularak hazırlanmalıdır. Telafilere ek olarak, komisyonların bu amaçları ileri götürmek için üzerine tavsiye verebilecekleri başka alanlar da vardır: kovuşturma yapmak, adalet sisteminde ve güvenlik hizmetlerinde kurumsal reformlar yapmak, resmi kayıtları arşivlemek ve kamuya açmak gibi. Bu tavsiyeler kadınlar için çok önemli olabilmektedir, çünkü insan hakları ihlallerinin cinsiyet temelli tarihini ön plana çıkaracak kilit reformlar yapılması için baskıda bulunma konusunda kadınlara bir fırsat tanımaktadır. Aslında, kurumsal reform tavsiyeleri yapabilmek için gereken yetki, komisyonların kadınların hayatlarını uzun vadeli olarak etkileyebilmeleri için bir açılım oluşturmaktadır. Bazı bağlamlarda, komisyonların başarıları hayal gücü ve cesaret yoksunluğu nedeniyle gölgelenebilmektedir. Peru'da üreme haklarını kısıtlayan acımasız yasalar dolayısıyla çok sayıda tecavüz vakası aynı zamanda çok sayıda hamileliğin sürdürülmeye zorlanmasına neden olmuştur; ancak CVR (diğer durumlarda kurumsal reform tavsiyeleri konusunda üretken olduğu halde) tecavüzün yaralarını daha da arttırmakta olan hukuki ve politik bağlam üzerinde etkili olacak reform tavsiyelerinde bulunmamıştır. Ortada dolaşan bazı söylentilere göre, komisyon üyeleri Katolik Kilisesi'ni kızdırmaktan korktukları için (ki pek çoğu üreme özgürlüğünün arttırılmasından

yanadır) bu tür bir tavsiyede bulunmaktan çekinmişlerdir. Öte yandan, adli takibatlara yönelik tavsiyeler, cinsel suçlara dair iki davanın dönüm noktası olmasını sağlamıştır. Bu iki davadaki kazanımlar, göz altında cinsel şiddet (Magdalena Monteza davasının odak noktası) ve marjinal topluluklara karşı ordunun yaygın ve sistemli cinsel şiddet uygulaması (Manta ve Vilca davasının odak noktası) gibi konuları gözler önüne sermiştir. Benzer bir biçimde, Sierra Leone TRC pek çok tartışmalı siyasi meseleyi ele almış ve kadınların statülerini ve hukuki haklarını etkileyen arka plandaki yasalara ve politikalara dair geniş çapta değişiklik tavsiyelerinde bulunmuştur. Bu tavsiyeler, yerel kadın gruplarının birçok hukuki reform inisiyatifi başlatmasını destekleyen bağımsız bir temel oluşturmuştur.⁴⁴

Tavsiyeler aynı zamanda daha geniş kitlelerin insan hakları ihlallerinin cinsiyete dayalı tarihi ve kadınların oynadığı rol üzerine farkındalıklarını arttırmak için halk eğitimi gibi alanları da ele alabilmektedir. Doğu Timor CAVR toplumsal cinsiyet meseleleri üzerine farkındalık çağrısında bulunur – yalnızca mağdur olarak kadınları değil, Timor'daki direniş mücadelesinde kadınların tarihi üzerine de.⁴⁵ Pek çok resmi tarihin kadınların tarihini ve ülkedeki siyasi gelişmelere yaptıkları katkıları atladığı düşünülürse, bu tanıma özellikle önemli olmaktadır. Kendi kayıtlarına ulaşmaları da eşit derecede önem taşımaktadır; ayrıca arşivleme süreçleri ve usul ve yöntemleri üzerine tavsiyelerde bulunmak da komisyon kayıtlarının erişilebilir olmasını sağlamak açısından kilit önemdedir. Bu tavsiyelerde aynı zamanda kadınları bazı insan hakları ihlallerine karşı özellikle savunmasız yapan çeşitli sosyoekonomik meseleler de ele alınabilir. Örneğin Güney Afrika'da ırk ayrımı düzenlemeleri siyah hanelerdeki iş hayatını gündelik anlamda fazlasıyla etkilemiştir ve bu savunmasızlığı ele almak, gelecekte yapılacak reformlar için önemli olabilecektir. Benzer bir biçimde, tavsiye kararlarında polis, adliye ve hapisane memurları ve bunlar gibi kadınların adalet erişiminde etkisi olan başkalarının eğitimi de kapsanabilir.

Kurumsal tavsiyeler, kadınların statüsüne dair anayasal reformları ve vatandaş olarak adalet ve eşit biçimde korunma gibi temel haklarını da içerebilmektedir. Örneğin, uluslararası içtihatlarda insanlığa karşı suçlar gibi bazı hukuki kavramların tecavüz gibi suçları da içerecek şekilde yorumlandığı başarılı girişimler olmuştur. Komuta sorumluluğuna dair içtihatlarda da gelişmeler olmuş, komuta kademesindekilerin insan hakları ihlalleri hakkında bilgisi olduğu ve müdahale etmek ya da önlemek için yeterli donanıma sahip olduğu halde bunları kullanmadığı durumlarda, daha alt kademelerdekilerin işlediği suçlardan sorumlu tutulduğu görülmüştür. Örneğin ICTY, bir hapisane kampının başındaki kişiyi, kendisi bireysel olarak ihlalde bulunmadığı halde kamptaki yaygın cinsel istismardan sorumlu tutmuştur.⁴⁶ Hukuki reformlar her zaman bağlamına göre şekillendirilmelidir; ancak bu tür uluslararası gelişmeler, komisyonların tavsiye kararı oluştururken göz önünde bulundurmalarının uygun olabileceği bazı olası reformlar hakkında onlara ışık tutabilmektedir. Bu reformlar uygulandıkları takdirde, polisin soruşturma pratiklerini ve dava açmaktaki önceliklerini şekillendirmede komisyonun uzun vadeli etkide bulunmasına imkân tanıyabilmektedir.

44 Sierra Leone'de TRC sonrası hukuki reformlara ilişki olarak Kelli Muddell ile söyleşi.

45 Sonuç Raporu, Kısım 4.1, bölüm II.

46 Celebici kararında ICTY, Zdravko Mucic'i komuta sorumluluğuna bağlı olarak tecavüzün de dâhil olduğu pek çok olaydan suçlu bulmuştur. Argüman şöyledir: "Celebici hapisane kampında işlenen suçlar çok sık ve aşikâr bir biçimde görülmektedir, dolayısıyla Mucic'in bunları bilmemesi ya da bunları duymamış olmasına imkân yoktur." Savcı v. Zejnil Delalic, Dava No.IT-96-21-I, 16 Kasım 1998.

Üstelik kadınlara yönelik suçların cezasız kalmasını ele alan önemli adımlar da atılabilmektedir. Çoğu komisyon, dava açılması yönünde tavsiyelerde bulunmakla güçlenecektir. Komisyon sonrasındaki adalet girişimlerine yönlendirebileceği belirli davalara ek olarak komisyon, kadınlara karşı işlenen insan hakları suçlarının tazmininde önemli olabilecek davalara öncelik verebilmektedir. Bu noktada Doğu Timor'daki davalarla ilgili politik kararlılığın olup olmadığı pek de net değildir, ancak geçiş dönemi adaleti çerçevesinde tecavüz davalarına öncelik tanıyacak özel bir savcı atanması öngörülmüştür. Sierra Leone'de kadınlar ve kız çocukları için özel önemi olan çocukların çalıştırılması, tecavüz ve cinsel kölelik gibi bir dizi suç hakkında zaten davalar açılmıştır. Toplu insan hakları suçlarında, kaynak, zaman ve hukuki kapasite kısıtlılıkları yalnızca bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar suça karşı dava açılmasına neden olabilmektedir; bu sebeple dava açılmasına ilişkin önceliklerin belirlenmesi kilit öneme sahiptir. Dolayısıyla, cinsiyet temelindeki insan hakları ihlalleri biçimleri bir ülkenin insan hakları ihlalleri açısından ne kadar öneme haizse, komisyon da o kadar bu suçlara öncelik verilmesini tavsiye edebilir. Sadece etkilenen kadınlara yönelik telafi imkânının doğması için değil, kadınların adalete erişiminin güçlendirilmesinin öneminin resmi olarak tanınmasında ve kadınlara karşı işlenen suçların ileride cezasız kalmamasında da bu davaların uzun vadeli etkileri olacağı için komisyon tavsiyeleri önemlidir.

İnsan hakları ihlallerini mümkün kılan kilit koşulları ele aldıkları için pek çok bağlamda kurumsal reform tavsiyeleri en zorlu olanlarıdır. Sri Lanka'da çoğunluğu Tamilli kadınlardan oluşan çay plantasyonlarındaki işgücü, ülkenin insan hakları ihlalleri sicilinden son birkaç on yılda büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu kadınlar cinayet, tecavüz, zorla kısırlaştırılma, zorla yerinden edilme, polis dayaağı, çete şiddeti ve kölelik düzenine benzer çalışma şartlarından dolayı çok sıkıntı çekmişlerdir. Bu ihlalleri mümkün kılan ve ihlallere katkıda bulunan şartlar arasında anti-Tamil siyasi güçlerinin büyük orada devlet destekli olması, plantasyonlardaki sömürüye dayalı sosyoekonomik yapılar, toplumsal cinsiyet ve kast hiyerarşilerini oluşturan sosyopolitik norm ve yapılar, ve daha yeni Hindistan kökenine sahip Tamillere vatandaşlık haklarının tanınmaması vardır. İnsan hakları ihlallerinin biçimleri, tüm bu güçlerin karmaşık bir biçimde bir araya gelişiyle belirlenmiştir. Bu ihlalleri ele alan kurumsal reform tavsiyeleri eğer uygun bir analiz öne sürecekse, ilk olarak ihlalleri mümkün kılan tüm bu koşulları tanımalıdır. Aynı zamanda, tüm bu mümkün kılan ve katkıda bulunan koşulları ele almak sosyal dönüşüm açısından göz korkutan bir ajanda olabilmekte; tavsiye edilen reformların çokluğu bir paralize neden olarak tavsiyelerin hiçbirinin uygulanmamasıyla neticelenebilmektedir. Bu bağlamda komisyonlar, reforma ihtiyaç duyulan tüm alanların altını çizebilir, daha sonra da acil olarak harekete geçilmesini gerektiren alanlar için somut adımlara öncelik vererek, uzun vadede aşamalı olarak gerçekleştirilecek adımlar için de bir yol haritası önerebilir.

III. Sonuç

Bu rapor, tüm komisyonların izleyeceği belirli bir ilkeler bütününe kemikleştirmeyi amaçlamamaktadır. Amaç burada daha çok bir komisyonun hayata geçtiği dönem boyunca göz önünde bulundurulması değerli olan bazı konuları ve bunların ilerideki etkilerini aydınlatmaktır. En azından, geçmiş geçiş dönemi adaleti çabaları bizlere komisyonların toplumsal cinsiyet meselelerini çeşitli ve karmaşık biçimlerde ele aldıklarını, bunun da genelleştirmeyi imkânsızlaştırdığını ve evrensel bir “iyi pratikler seti” belirleme çabalarını boşa çıkardığını göstermektedir. Bu raporun

TRC'lerde “yapılması gerekenler listesi” olarak düşünülmesi yerine, tartışma ve düşünmeyi başlatması hedeflenmiştir. Özeldeki meseleler ise topluluğun kendine özgü siyasi tarihi, insan hakları ihlallerinin ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin biçimleri ve feminist ve insan hakları topluluklarının öncelikleri ile sosyal seferberlik seviyesine bağlı olarak değişkenlik gösterebilmektedir.

Bu el kitabının bir diğer değerli tarafı ise insan hakları ihlallerinin toplumsal cinsiyete dayalı özünü ele almakta kullanılan stratejilerin altını çizmesidir. Pek çok hakikat komisyonu kadınları yarı yolda bırakmıştır: kadınların bildirdiği suçlar yeterince raporlanmamıştır, sesleri duyulmaz kılınmıştır, kadınlar komisyon raporlarında tek yönlü olarak tasvir edilmişlerdir ve kadınların ihtiyaç ve hedeflerine tazminat, reform ve dava açılması süreçlerinde öncelik tanınmamıştır. Yine de komisyonlarda kadınlara ulaşmak ve hakikat komisyonu işlemlerinin onların hakikat arayışı ve hakikati dillendirme önceliklerine cevap olması için kendini adamış çalışanlar ile kadın gruplarının ortaklaşa bir biçimde yaratıcı çabalar içine girdikleri de bilinmektedir. Guatemala komisyonunun toplumsal cinsiyet meseleleri üzerine yoğunlaşması, komisyon cinsiyet açısından nötr bir yetkiye sahip olsa da, kadınların deneyimlerinin silinmesine karşı çıkan daha geniş bir hakikatin ortaya çıkarılmasına yönelik kapıları aralamıştır. Güney Afrika'da kadın gruplarının TRC'nin toplumsal cinsiyet analizlerini ileri götürmekteki rolü, sivil toplumla işbirliğinin ulaştığı noktanın ileriliğini ve önemini göstermiştir. Nijerya'da, komisyon kapalı oturumlar için özel metotlar geliştirerek kadınların deneyimlerini aktarmak üzere öne çıkmalarını teşvik ederken, komisyonların kadınların hikâyelerini anlatmaları için güvenli alanlar sağlamasının önemine dikkat çekmiştir. Peru CVR'nin cinsel şiddet üzerine çalışmaları, Peru mahkemelerinde iki önemli cinsel şiddet davası açılmasını sağlamış ve komisyonların cinsiyete bağlı cezasızlıkla ilgili olarak ne gibi bir etkide bulunabileceklerini göstermiştir. Gana NRC'nin pazar çalışanı kadınlardan aldığı toplu dilekçe, cinsiyete dayalı suçların kolektif özünün altını çizmiştir. Sierra Leone'deki TRC'nin pek çok konudaki tavsiyeleri, kadınların statüsü ve hukuki haklarına dair önemli reform çabalarının desteklenmesine ve güçlendirilmesine yaramıştır. Fas'ta, tazminat politikalarında cinsiyet dengesi sağlanmasına dair yaratıcı tedbirlerin uzun vadeli etkileri olacaktır. Doğu Timor'da ifade alımlarının kadın oturumları, katılımcı tartışma forumları, sözlü tarih vaka çalışmaları, çok ayaklı hane araştırmaları ve diğer tedbirler ile tamamlanması, kadınların deneyimlerinin çeşitliliğine dair zengin bir inceleme geliştirilmesine destek olmuştur. Bu yazının yazıldığı dönemde, Liberya hakikat komisyonu Şubat 2006'da kurularak ilk haftasında toplumsal cinsiyet eğitimi oturumu gerçekleştirmiştir. Yetkisi dâhilinde toplumsal cinsiyet meselelerini ele almak için özel tedbirler getirilmiş, Liberyalı gruplar ile onların uluslararası ortakları daha o zamandan komisyonun yetkisinin arttırılmasını planlamaya başlamışlardır. Şüphesiz ki tıpkı ele aldığımız Aceh, Eski Yugoslavya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti gibi çeşitli ülkelerdeki komisyonlarda olduğu üzere, Liberya komisyonu da kendi stratejilerini belirleyecek ve Liberya'da toplumsal cinsiyet adaleti için verilen mücadelelerde başka ilklere de imza atacaktır.

Cinsiyet odaklı çalışmalar komisyonlara genellikle geçiş dönemi adaleti paradigmasını birkaç yönden düşünmek için eleştirel bir alan sağlamıştır – resmi tarihin sınırlılıklarını, insan hakları alanındaki yerleşik hiyerarşileri, “mağdur” kimliğinin karmaşıklığını, tazminat ve reformların zorluklarını, sıradan ve sıra dışı şiddet arasındaki süreklilikler ve kırılmaların lineer geçiş modellerini boşa çıkardığını göstermiş ve adalet için verilmesi gereken mücadelenin uzun olduğunun altını çizmiştir. Hakikat komisyonları basit çözümler değildir. Vaat ettiklerinin ve

hatta bizlerin onlardan beklediklerinin de daha azını verirler. Yine de cinsiyet odaklı çalışmalar, hakikat komisyonlarının sosyal değişim ve adalet mücadeleleri için önemli fırsatlar tanıyan ve kritik önemde bir alan sağladıklarını göstermektedir. Eriştikleri nokta ve önemleri, komisyonun işleyiş süresi bittikten sonra da devam edebilir ve hatta etmelidir de. Hakikat komisyonlarıyla ilişki kurarken, insan hakları ihlallerine dair çarpıtılmış hikâyelerle mücadele etmeye ve bu zorlu tarihi ele almak arayışındaki mücadeleleri güçlendirmeye yarayacak şekilde bu süreçlerin olabildiğince çok alan açmasını sağlamamız gerekmektedir.